

SOK

OKTOBER 2023

mededelingen

80

EEN UITGAVE VAN STUDIEGROEP ONDERAARDSE KALKSTEENGROEVEN

SOK

mededelingen

80

- 2 **De 'PC' opschriften in de Sint Pietersberg** – *Patrick Semmeling, Valère Ceulen, George Ceulen, Rob Visser*

De 'PC' opschriften in de Sint Pietersberg

PATRICK SEMMELING, VALÈRE CEULEN, GEORGE CEULEN, ROB VISSER
P/A DRENCKGAARD 94, 6227 GE MAASTRICHT

◀ AFBEELDING 1: typische 'PC' in het Noordelijk Gangenstelsel (# 428)

Onderzoeksvraag

In de Sint-Pietersberg staan vele duizenden opschriften. Een voor de hand liggende vraag die berglopers en andere geïnteresseerden daarbij kunnen stellen is: welke komen het meeste voor? Vaak zal men deze dan beantwoorden met de 'IANNON' opschriften, welke 185 keer zijn geteld ¹. Toch blijkt nu dat dit aantal bij lange na niet in de buurt komt van de zogenaamde 'PC' opschriften.

Deze opschriften worden in bergloperskringen al jarenlang gelinkt aan P. Ceulen, burgemeester van Sint-Pieter in de 19^e eeuw.

Maar klopt dit wel? En wat is dan hun betekenis? Vier SOK-leden, waaronder ook twee nazaten van de burgemeester, zullen in dit artikel trachten een antwoord te geven op deze vragen.

1.1 Totstandkoming van het onderzoek

Het onderaardse gangenstelsel van de Sint-Pietersberg was een spannend speelterrein voor menig jongere, voordat het ca. 30 jaar geleden definitief met een poort werd afgesloten.

Ook Valère en George Ceulen liepen er in hun jeugd jaren rond, echter destijds waren de PC's hen nog onbekend. Pas later kregen ze via andere berglopers het verhaal te horen "dat die wel eens van hun voorvaders konden zijn".

In april 2018 vonden ze in Rob Visser een mede-geïnteresseerde en vormden ze een werkgroep om een inventarisatie te gaan starten. Doelstelling hierbij was niet alleen nagaan hoeveel PC's er nu daadwerkelijk in de berg te vinden zijn, maar ook nagaan of er datums en namen bij vermeld stonden. De PC's zouden dan ook op een plattegrond ingetekend worden, om zo een eventueel patroon te kunnen achterhalen en hun

betekenis. De inventarisatie startte in de Zonneberg en vond plaats tussen april 2018 en mei 2019.

Tussentijds werd er op de SOK-avond van januari 2019 ook een kort voortgangsverslag gepresenteerd, om na te gaan of de werkgroep op het juiste spoor zat.

Daarna volgde tussen september 2019 en december 2019 de inventarisatie van het Noordelijk gangenstelsel.

Verder vond er op 30 oktober 2019 nog een brainstormsessie plaats in het kantoortje van de Jezuïetenberg, waarbij er een 'zware delegatie' van maar liefst 13 SOK-coryfeeën aanwezig was.

Naar aanleiding van deze sessie sloot ook Patrick Semmeling aan bij de werkgroep, die tussen juni 2021 en augustus 2022 nog diverse vervolfbezoeken bracht aan de beide gangenstelsels.

Het doel hiervan was om enkele theorieën nader in de praktijk te kunnen bestuderen, waarover later meer.

1.2 Archiefonderzoek

Een ernstige beperking vormde het feit dat tijdens de COVID-periode het Regionaal Historisch Centrum gesloten was.

Het gevolg was dat er slechts beperkt in archiefstukken gezocht kon worden, dit moest daarom voornamelijk online plaatsvinden. Patrick onderzocht vervolgens de reeds verdwenen delen van de Sint-Pietersberg, welke zijn vastgelegd in rapporten van Jan Dielis.

Dit gaf echter een tegenvallend resultaat: in ca. 20.000 door Dielis genoteerde opschriften bleek er slechts 1 'PC' aanwezig (in de zogenaamde Mingel). Dit betekent echter niet dat er geen PC's aanwezig waren in Slavante of het Zuidelijk Gangenstelsel.

Dielis schreef namelijk: *"het zal zonder meer duidelijk zijn dat het*

*overnemen van steeds herhaalde plaatsingen van een en dezelfde naam [of tekens] nutteloos is"*². Ze zijn dus helaas nooit genoteerd.

Daarna werd er in de fotocollectie van Jan Spee de gebieden die tegenwoordig niet meer toegankelijk zijn onderzocht, zoals de verboden delen van Zonneberg en het noordelijk instortingsgebied, de Wilde Berg en de Zwarte Berg. Hierbij werden nog eens diverse nieuwe PC's ontdekt. Ook hier moet opgemerkt worden dat niet elke mergelwand van elke pilaar is gefotografeerd: er zullen in deze gebieden zeker nog veel meer opschriften hebben gestaan.

1.3 Veldwerk door derden

Rond 1980 werden er door Jos Cobben, Ed de Grood e.a. diverse PC's aangetroffen bij inventarisaties in de Wilde Berg, Zwarte berg en het restant Zuidelijk gangenstelsel achter de grensmuren.

Kevin Amendt en Peter Jennekens hebben ook enkele jaren geleden in Caestert onderzoeken uitgevoerd, waar als toevalstreffer eveneens twee nieuwe PC's werden ontdekt.

Bij de SOK-opruimactie van Caestert in september 2021 ontdekte Patrick Semmeling hier ook nog eens vijf nieuwe PC's. Deze bleken allemaal zeer van pas te komen bij het opstellen van een theorie, welke verderop wordt uitgewerkt (hoofdstuk 5.5).

2.1 Werkmethode en resultaten van de inventarisatie

Valère, George en Rob hebben alle pilaren één voor één systematisch rond gelopen en vervolgens op een plattegrond afgekruid en genummerd. Zo kon er nooit een PC gemist worden.

Ook werd de kleur vastgelegd, de richting van de pijl, de hoogte vanaf de huidige vloer, datums en gerelateerde namen. Vervolgens werden de papieren werkkaarten door Patrick gedigitaliseerd en verwerkt tot een plattegrond van hoe de gangen er in de 19e eeuw moeten hebben bijgelegen (zie achterin afbeeldingen 84 t/m 86).

Het totaal aantal teruggevonden PC's is maar liefst 608: 361 in de Zonneberg, 195 in het Noordelijk gangenstelsel, 39 in de Wilde Berg, 7 in Caestert, 3 in de Zwarte Berg, 2 in het Zuidelijk Gangenstelsel en 1 PC in Slavante (Mingel).

2.2 Kenmerken en bijzondere PC's

Een typische 'PC' heeft één verticale streep, die de stam van de letter 'P' vormt, en één horizontale streep aan het einde (waarover meer in hoofdstuk 5.5). De overige delen zijn vrijwel altijd gevormd door halve cirkels. Het aanbrengen van de 'O' gebeurde dus bijna nooit in één vloeiende beweging. Mogelijk was het op de ruwe wanden gemakkelijker om twee halve cirkels tegen elkaar te plakken. Er zijn in totaal dus 6 handbewegingen nodig om een 'PC' op de wand te zetten.

Meestal werden ze met rood krijt op de muur geschreven, al zijn er ook in zwart krijt te vinden (Zonneberg, gebied pompkamer III).

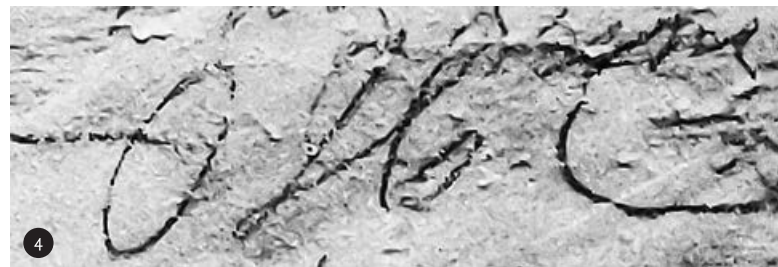
Tijdens de inventarisatie kwam de hypothese naar voren dat de opschriften mogelijk door meerdere personen zijn aangebracht, omdat er

AFBEELDING 2: 'M PC' (nummer 75). Zie ook het hoofdstuk 5.4

AFBEELDING 3: 'HC' (nummer 200). Zie ook het hoofdstuk 6.1

AFBEELDING 4: PC met omgekeerde 'C' (nummer 286)

AFBEELDING 5: PC met dubbele cirkel (nummer 544)

AFBEELDING 6A: PC # 413 in Noord, met ernaast de letters CA

AFBEELDING 6B: de letters CA, iets verderop van afbeelding 6a

6

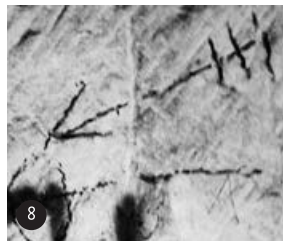
soms verschillen waren in de dikte van de letters, alsook de schrijfwijze van de letter 'P'. Rob Visser nam vervolgens contact op met dhr. Wil Fagel, forensisch handschriftdeskundige. Volgens een snelle analyse bleek de hoeveelheid handschrift in de PC's helaas te klein (niet complex genoeg) om een betrouwbare uitspraak te kunnen doen of ze door dezelfde persoon zijn geschreven ³. Ook werden er enige afwijkende PC's aangetroffen, welke hiernaast en op de volgende pagina zijn afgebeeld.

AFBEELDING 7: PC vervangen door 'A' (Caestert)

AFBEELDING 8: correctieve pijl (Zuid)

AFBEELDING 9: PC 527 (Noord)

AFBEELDING 10: PC 148 (Zonneberg)

In het Noordelijk gangenstelsel is er in de gang tussen de 'krijtze' tekening en de 'aardappelgang' een aantal PC's te vinden met daar onder ook een vreemde lange streep van maar liefst 21 meter.

Deze wordt weliswaar onderbroken, maar dat is omdat daar de pilaar inspringt. Het vermoeden is dat deze zittend op een kar is gemaakt: de schrijver hield dan het krijtje vast terwijl het paard de kar naar de uitgang reed. Deze conclusie hebben we niet alleen hier getrokken, maar ook in de Zonneberg, omdat de PC's op enkele plekken te hoog staan (op het onderste gangniveau) om lopend te zijn aangebracht. Op dezelfde plek in Noord staat ook een PC met de toevoeging 'CA', waarvan het twijfelachtig is of deze bij elkaar horen. Deze letters zijn namelijk dunner geschreven dan de PC's. Op andere plekken in Noord staan er ook CA's zonder PC. Het is dus ook mogelijk dat de lange streep van 21 meter door een andere persoon is aangebracht. Verder zijn er nog enkele PC's met pijlen en voorzien van drie streepjes (afb. 7 t/m 10). Deze hebben voorsnog een onduidelijke betekenis. Tenslotte is er PC #251 (niet afgebeeld) met dubbele pijl: zowel naar links als naar rechts. Waarschijnlijk betreft dit een vergissing.

2.3 PC's met een jaartal en overige datering

In de buurt van enkele PC's werden ook jaartallen aangetroffen.

We hoopten om hieruit te kunnen concluderen in welke periode de PC's zijn aangebracht. Het bleek echter al snel dat de jaartallen en PC's vrijwel nooit bij elkaar horen: diegene die de PC's op de wand schreef, probeerde deze vaak tussen bestaande opschriften in, of schreef ze zelfs over andere opschriften heen. Toch kan met deze opschriften een onder- en bovengrens worden aangeduid. Zo werden er PC's geplaatst over opschriften uit 1650, 1778, 1782, 1818, 1824, 1829, 1837, 1839, 1846, 1849 en 1853.

Bij afbeelding 11 was duidelijk te zien dat het rode krijt van PC over het zwarte krijt van 1824 heen gaat. Dus de PC is van na die datum.

Bij afbeelding 12 viel op dat de 'C' van PC net in de groef van de inkrassing uit 1829 terecht komt. Dat zou dus betekenen dat die PC van na 1829 is. Op afb. 13 zien we dat twee PC's bij- en over de namen van de militaire inspecteurs uit 1837 zijn aangebracht ²⁷.

Deze PC's zijn dus van in of na 1837 te dateren.

Bij afbeelding 14 zijn zowel de PC als 'Roemen a Kanne' met rood krijt gezet en ze raken elkaar net niet. Maar omdat de PC op een klein, nog net vrij plekje onder het grotere opschrift staat gepropt, is deze waarschijnlijk toch te dateren na 1846.

Over afbeelding 15 lijkt de 'P' over de 'M' heen geschreven, maar het cijfer 2 weer over de 'C'. Waarschijnlijk is dat laatste echter een optische illusie: het rode krijt van PC heeft daar gewoon niet goed gepakt. Deze PC zou dus van na 1862 kunnen zijn. Bij afbeelding 16 is het eveneens onduidelijk of het opschrift van WM 1864 over of onder de PC is geschreven. Bij afb. 17 (detail) is er een inkrassing uit 1839 door een PC geplaatst: die is dus uit 1839 of kort daarvoor.

Bij afbeelding 18 is duidelijk te zien dat de streep van PC over de initialen A:S heen gaat. Deze PC dateert dus van na 1873.

Bij afbeelding 19 staat er zowel een PC als de naam Thyssen en het jaartal 1874. Het handschrift lijkt echter verschillend, waardoor er niet perse een connectie hoeft te zijn. Dit opschrift staat bij de geboorte schacht achter in de Zonneberg, bij het 'bergcafé'.

De 'jongste' PC waar een datum bij staat is die van afbeelding 20. Deze is in een ander handschrift dan de WB (Willem Blanckers) uit 1875: ze horen dus niet bij elkaar. Het was Patrick in augustus 2019 verder nog opgevallen dat er in de Zonneberg een plek was waar er enkele PC's (332 t/m 334) hoog op het originele gangniveau stonden, maar deze gang later nog was uitgediept met de stootbeitel-techniek.

Door nu het jongste opschrift van

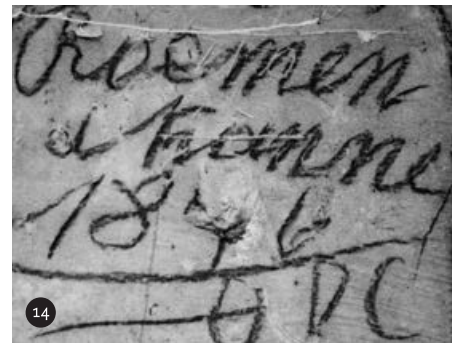
11

12

13

14

AFBEELDING 11: PC # 429, over 1824

AFBEELDING 12: PC # 190, bij 'M. Crets', 1829.

Zie ook hoofdstuk 6.1.

AFBEELDING 13: PC's # 530 / 531 in het

Noordelijk Gangenstelsel

AFBEELDING 14: PC # 288, bij 1846

AFBEELDING 15: PC # 203: 1862, Zonneberg

AFBEELDING 16: PC in Caestert bij 1864

AFBEELDING 17: inkrassing door PC #251

8 het bovenste niveau (1878) te vergelijken met het oudste op het onderste niveau (1899), kon zo een inschatting van deze uitdieping worden berekend. Deze gangen zijn tegenover de “varkensstal” in de Zonneberg te vinden.

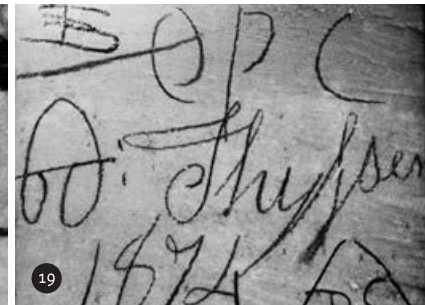
AFBEELDING 19: PC # 329, 1874

AFBEELDING 20: PC # 287, 1875

AFBEELDING 18: PC # 35, bij 1873

Ook op een andere locatie in Zonneberg waren er enkele PC's die goed bruikbaar bleken voor een datering. Daar staan namelijk aan de linkerkant de PC's (60, 61) op het bovenste gangniveau, voordat deze gang later verder werd uitgediept. Echter aan de rechterzijde staan de PC's (287, 288) op het onderste (huidige) gangniveau. Vervolgens staan rechts weer drie andere (289, 290, 291) op het bovenste gangniveau. Uit een vergelijking tussen de jaartallen heeft deze uitdieping ergens tussen 1829 en 1846 plaatsgevonden. Echter de zuidzijde van deze gang is waarschijnlijk pas tussen 1868 en 1872 teruggezet, en lag daar losse mergel tegen de wand (afb. 21).

In Caestert staat er ook een opschrift van 'Simais', dat ogenschijnlijk over een PC is heen geschreven. Dit betreft mogelijk Pieter Simais (1838-1929, vaak ook gespeld als Simays). Hij was de vader van de bekende

AFBEELDING 21: boven PC #60 omcirkeld en de pijl omlaag wijst naar 1829. In het midden PC #61, de pijl omhoog toont 1872 (er tegenover staat 1846).

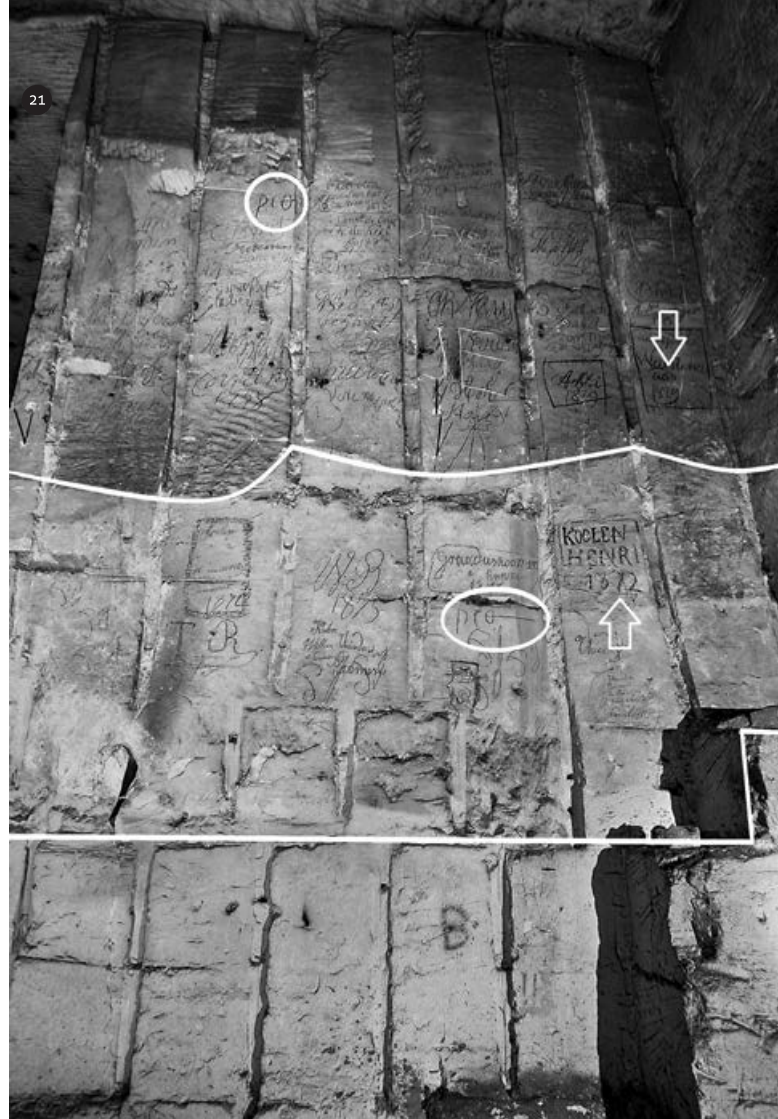
kunstenaar Alexander Simais (1866-1944), die veel van de bekende tekeningen in de Zonneberg heeft gemaakt. In theorie zou het ook nog de vader van Pieter kunnen zijn, die ook Alexander heette (1796-1866). Hoewel de exacte datum van zowel de PC als de juiste Simais hier niet uit zijn te destilleren, is het echter wel opnieuw een sterke hint naar de periode halverwege de 19^e eeuw.

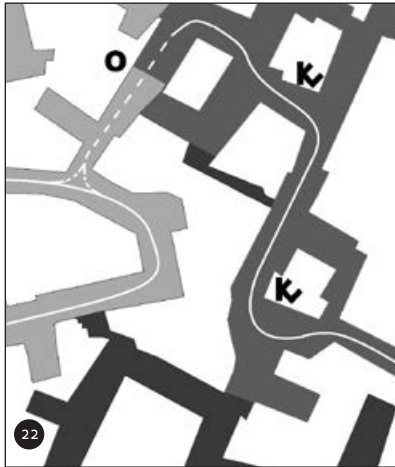
2.4 PC's rond het tunnelgebied in Zonneberg

Een andere interessante plek in de Zonneberg is het tunneltje. Tijdens een van de 'brainstormsessies' van 2021 viel het Patrick op dat er rond deze locatie niet alleen een hoge concentratie aan PC's aanwezig is, maar ook enkele doorbraken zijn te zien.

De delen met een lichte kleur op afbeelding 22 zijn al voor 1778 uitgediept. De donkerste delen zijn nog op het oorspronkelijke gangniveau. De gangen in medium grijs zijn uitgediept rond 1811: in deze periode is er ook de 'KV' markering op de muur aangebracht. De tunnel bestond toen nog niet, waardoor de oude hoofdroute om de grote pilaar heen liep. Mogelijk was er bij punt O sprake van een overgang tussen de hogere- en lagere gangen via een heuvel van losse mergel 4.

Op afbeelding 24 zien we dat er een kleine gang was uitgediept (punt 1). Aan de hand van opschriften op het originele gangniveau (tot 1827) en het huidige vloerniveau (vanaf 1829) kon de datum van de 2^e uitdieping worden bepaald op vermoedelijk 1828. Daarna werd er tussen punten

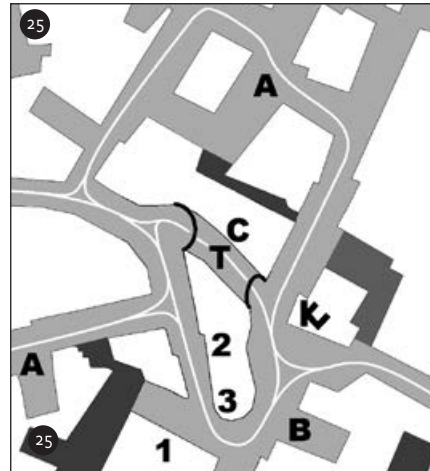
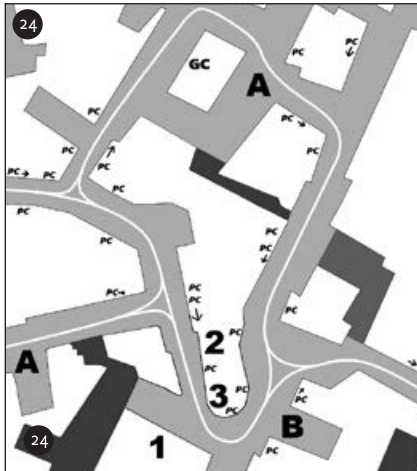

2 en 3 een doorbraak gemaakt, waardoor er een nieuwe route (B) ontstond. De reden hiervoor zal waarschijnlijk zijn dat deze korter was. De PC-locaties geven duidelijk aan dat deze zowel de oude A-route volgen (KV), alsook de nieuwe B-route.

Op afbeelding 25 zien we dat men blijkbaar nog niet helemaal tevreden was, zodat er toen een tunnel (T) is aangelegd. Dit leverde een nog snellere route op zonder bochten (C). In de tunnel staan enkele opschriften uit 1854, de vermoedelijke aanlegdatum.

Er staan geen PC's in de tunnel, maar dat is op zich ook niet verwonderlijk: de karresporen maken hier verdere opschriften onmogelijk of onleesbaar. Dat er zowel PC's staan op de A-route als B-route, geeft aan dat de PC's hier over een periode van meerdere jaren zijn geplaatst.

2.4 Aangetroffen PC's met een naam

De volgende stap is om nu te proberen de PC's aan een naam te gaan koppelen. Immers wanneer

AFBEELDING 22: ca. 1811

AFBEELDING 23: 'KV' routemarkering

AFBEELDING 24: ca. 1828

AFBEELDING 25: ca. 1854

het duidelijk is om wie het gaat, kan ook de periode van datering nauwkeuriger worden bepaald. Het is de lezer misschien opgevallen dat de naam Ceulen tot nu toe nog vrijwel niet is genoemd. Dat is in feite bewust zo gedaan, om zo te voorkomen dat er al aannames en conclusies worden getrokken. Er staan echter wel degelijk diverse opschriften in het gangenstelsel van de familie Ceulen.

Zo toont afbeelding 26 ons duidelijk *J. Ceulen* bij een PC. De grote letter 'A' is net als de 'KV' een transportroute (zie afb. 66 verderop). Afbeelding 27 toont *Jo. Ceulen*. Het puntje geeft hier aan dat het om een afkorting gaat: dit betreft dus Johannes.

Op afb. 24 staat er overigens bij het punt met de letters 'GC' een opschrift van Gertrude Ceulen uit 1854, zie ook afb. 54 verderop in het artikel. Indien de PC's inderdaad aan Ceulen toebehoren, dan kan dit verklaren waarom er op dit punt geen PC is gezet: er stond dan immers al een herkenningspunt.

Laten we nu als intermezzo eens nader kennis gaan maken met de familie Ceulen en hun rol in de Sint-Pietersberg.

3.1 Geschiedenis van de familie Ceulen

Hoewel de achternaam doet vermoeden dat de familie oorspronkelijk uit de stad Keulen kwam, is dat vooralsnog niet te bewijzen. De oudst bekende stamvader, Joannes Ceulen, werd rond 1520 geboren, vermoedelijk in of rond Vaesrade ⁵. Via Nuth kwam er een tak in Beek terecht, waar deze de pachters werden van de Binsfelderhof, evenals van de Bergerhof te Sittard. De archieven van de Leenhof Valkenburg ⁶ uit de 17e eeuw vermeldden verder nog enkele aan- en verkopen van grond door de familie Ceulen.

AFBEELDING 26: PC # 210.

Napoleons-kamer in de Zonneberg

AFBEELDING 27: PC # 399, Noord

Uit deze stukken blijkt overigens ook dat Henricus Stas, achterkleinzoon van de mergeexploitant Pieter Stas ("de jonge"), in 1685 de pacht afhandelde van Joannes Ceulen (4^e generatie) en zijn twee oudste zonen, Hubertus en Paulus. Deze laatste kreeg ook een zoon genaamd Paulus (1687-1759), die vervolgens ergens tussen 1720 en 1740 enkele landerijen in bezit kreeg in de gemeente Montenaken (later Vroenhoven geheten).

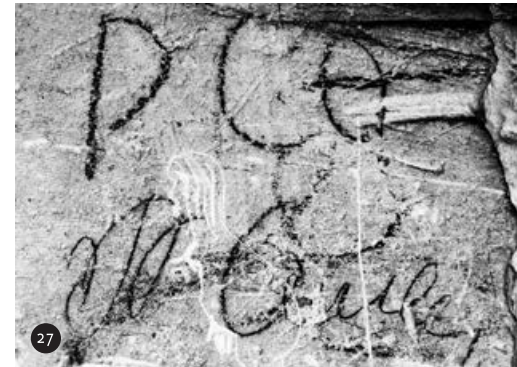
Zijn jongste zoon Petrus (Pieter) werd aldaar geboren en huwde met Maria Theresia Everaerts, dochter van Mattheus Everaerts (burgemeester van Sint-Pieter in 1747-1750).

Zij vestigden zich vervolgens te Sint-Pieter, waar ze 16 kinderen kregen, het merendeel zou echter al jong sterven: slechts drie zonen bereikten een volwassen leeftijd.

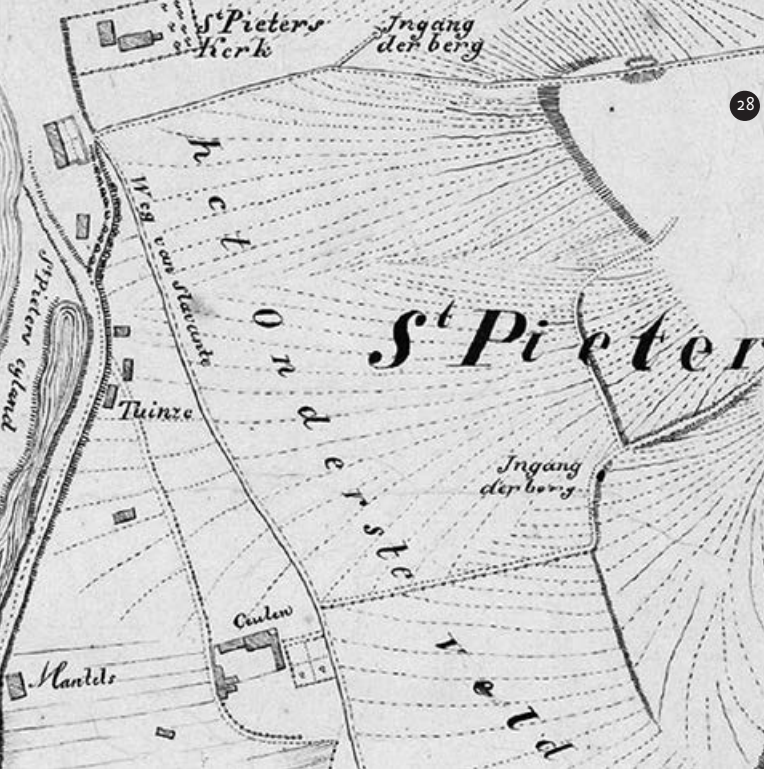
Via zijn huwelijk kwam Petrus Ceulen ook in het bezit van het perceel

26

27

AFBEELDING 28: ongedateerde plattegrond uit de 19^e eeuw van een deel van Sint-Pieter.

Linksboven zien we het huis 'de Torentjes' met daarachter de kerk, waarvan er een weg loopt naar de Zonneberg (het "nieuwe berghgat" van Augustinus Collette ⁹ uit 1714, later verkocht aan Pierre Nisar ⁸). Onderaan zien we de winhof van Ceulen, met rechts de weg naar de ingang van het Noordelijk gangenstelsel aan de Ganzendries. (prentencollectie RHCL, RAL_K_247)

aan de Ganzendries, en daarmee de ingang naar het Noordelijk Gangenstelsel ⁷. Vervolgens kocht hij op 20 oktober 1782 ook het perceel met de ingang achter de kerk ⁸.

De oudste zoon van Petrus, Matthias, werd in 1787 kanunnik van de O.L. Vrouwekerk, en na 1800 ook kapelaan van Sint-Pieter. Het zijn echter vooral de zonen Paulus en Michael die voor het verdere verhaal belangrijk zijn.

Nadat het Franse leger in 1794 Maastricht had veroverd, werden alle oude feodale territoria opgeheven en samengevoegd. Met de opheffing van de oude Luikse vrijheid van Sint-Pieter moest er dus ook een nieuwe bestuurder komen. In 1795 werd toen de 38-jarige Paulus Ceulen als 'municipiaal agent' aangesteld ¹⁰, wat hij tot 1802 zou blijven. Van 1802 tot 1815 was hij 'maire'. Ook na het vertrek van de Fransen bleef hij burgemeester. Echter in september 1818 maakte Ceulen een inschattingsfout, die vervolgens eerst in de doofpot werd gestopt ¹¹. Uiteindelijk nam hij toch zijn ontslag.

Maar nog geen maand later overleed hij geheel onverwacht. Paulus bleef overigens bijna zijn hele leven vrijgezel: pas een jaar voor zijn dood huwde hij op 60-jarige leeftijd met Maria Margaretha Fias. Dit huwelijk was er echter niet zomaar gekomen: Maria was de weduwe van zijn broer Michael, die al in 1811 was overleden. Het was in die tijd niet ongewoon om met de weduwe van een familielid te trouwen: dit was voornamelijk vanwege financiële redenen. Michael was overigens 'adjutant au maire', oftewel de locoburgemeester. Michael had met Maria ook een zontje: de in 1809 geboren Pieter Hubertus, vaak afgekort tot 'Pierre'. Toen zijn vader overleed in 1811, ging hij inwonen bij zijn oom Paulus de burgemeester, tevens stiefvader. Deze overleed dus echter in 1818, evenals zijn moeder. Op 9-jarige leeftijd was Pierre daardoor een

AFBEELDING 29: het zogenaamde "Janssenshuis" op een kadasterkaart van 1832 (RHCL, 07.D11 67). Tegenwoordig zit hier bar-restaurant Villeneuve. Ter oriëntatie: het zuiden van deze kaart wijst naar het fort.

wees geworden. Zijn oom Matthias de kapelaan overleed óók in 1818. Noodgedwongen werd zijn opa toen voogd. Deze Leonard Fias uit Kanne overleed in 1826, toen Pierre 16 jaar oud was. Pierre was echter al in 1825 woonachtig te Maastricht, vermoedelijk in een weeshuis: mogelijk dat opa de zorg voor Pierre niet meer op zich kon nemen. Vervolgens kwam hij in 1828 terecht bij Bartholomeus Coenegrachts te Vlijtingen. Daar zou hij ook maar een jaar blijven, waarna hij bij Johannes Vrindts terecht zou komen, een ontvanger der belastingen. Deze zou zijn wettige voogd blijven tot 1833: in die tijd was men namelijk pas volwassen vanaf 23-jarige leeftijd. Tot dan toe had Pierre nog niet veel geluk gehad in zijn leven. Vanaf de periode bij Vrindts zou het echter beter worden: zo leerde hij Maria Gertrudis Vrijens kennen, waarmee hij in 1830 zou huwen. En toen hij eenmaal officieel meerderjarig was geworden, kon hij beschikken over de erfenissen van zijn ouders, broer en oom. In een klap was hij toen grondeigenaar geworden in Sint-Pieter, Heugem, Vroenhoven, Vlijtingen, Oost-Maarland, Eijsden, Montenaken, Kanne, Ulestraten, Gronsveld, Zichen en Eben-Emael.

Naast de inkomsten uit zijn grond was hij tevens distilleerder. Ondertussen was er na het overlijden van Paulus Ceulen in 1818 een nieuwe burgemeester van Sint-Pieter benoemd: Willem Roymans. In november 1830 moest hij echter gedwongen opstappen wegens sympathie voor de Belgische afscheiding en werd vervolgens herbergier. Zijn opvolger was Gerard Janssen, die tot 1838 burgemeester bleef.

Hij woonde onderaan de Sint-Pietersberg bij de vijsprong, in het zogenaamde "Janssenshuis".

Vanaf 4 januari 1838 kwam er in Sint-Pieter een nieuwe burgemeester: het was de toen 28-jarige Pierre Ceulen, die dus in de voetsporen van zijn oom trad. Hij zou dit ambt maar liefst 40 jaar uitvoeren, tot zijn dood op 29 juni 1877. Op zijn relatie met het ondergrondse komen we later nog terug. Uit zijn huwelijk ontsproten er zeven kinderen, waarvan zes meisjes. Daarvan overleed er eentje al jong, drie andere dochters bleven vrijgezel.

De overige twee dochters zouden goed huwen: Helena met de brouwer Dominicus Augustinus Marres, later ook firmant van de brouwerij Marres-Ceulen. De andere dochter, Margaretha, zou huwen met Edmund Startz. Hij was gemeenteraadslid te Maastricht, tevens koopman en zeeproducent.

En dan had Pierre Ceulen nog een zoon: Johannes Pieter Hubertus, bijgenaamd 'de baard'. Deze zou in 1877 zijn vader opvolgen als

AFBEELDING 30: Sjo Ceulen, 1955 (foto: A.H. Schellekens)

AFBEELDING 31: Léon Ceulen, laatste burgemeester van Sint-Pieter

burgemeester, wat hij bleef tot aan zijn eigen dood in 1910.

Hij werd overigens in mei 1895 benoemd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau, nadat koningin Emma een bezoek had gebracht aan de Sint-Pietersberg ¹².

Johannes kreeg drie kinderen, waaronder zoon Léon, die hem zou opvolgen als burgemeester van Sint-Pieter in 1910. Aan deze functie kwam er in 1920 einde, vanwege de opheffing van de gemeente, die door Maastricht werd geannexeerd ¹³.

Léon zou 10 kinderen krijgen. Oudste zoon Joseph ("Sjo") kreeg (als eigenaar van de ingang) in 1934 van D.C. van Schaik de tip om met rondleidingen te beginnen in het Noordelijk Gangenstelsel ¹⁴, mede omdat Slavante niet meer toegankelijk was na opvullingen met cementpap door de ENCI (van Schaiks eigen plan voor een nieuwe ingang zou in 1937 sneuvelen ¹⁵). Vanaf 1943 begon men daadwerkelijk met rondleidingen, maar er ontstonden al snel enkele conflicten tussen diverse betrokken partijen ¹⁶.

De rondleidingen werden zelfs een tijd stilgelegd, maar vanaf 1948 weer hervat ¹⁷. Vanaf 1952 startten de rondleidingen vanaf het Chalet Bergrust, vanwaar Sjo Ceulen ook zelf gidste.

Sinds 2017 hangt er in de Ganzendriestunnel (de ingang van het Noordelijk gangenstelsel) ook een plaquette als eerbetoon.

generatie 1: Joannes Ceulen ± 1520 x Catharina in de Biessen

generatie 2: Joannes Ceulen ± 1560 x Cornelia Vreecken

generatie 3: Adam Ceulen ± 1590-1654 x Elisabeth Lemmens

generatie 4: Joannes Ceulen ± 1622-1695 x Cornelia Wilms 1625-1674

generatie 5: Paulus Ceulen 1649-1691 x Anna Banens 1649-1707

generatie 6: Paulus Ceulen 1687-1759 x Maria Lemmens 1691-1761

generatie 7: Petrus Ceulen 1727-1790 x Maria Theresia Everaerts 1732-1816

generatie 8a: Matthias Ceulen 1754-1818

generatie 8b: Paulus Ceulen 1757-1818 x Maria Margaretha Fias 1784-1818

generatie 8c: Michael Ceulen 1767-1811 x Maria Margaretha Fias 1784-1818

generatie 9: Pieter Hubertus Ceulen ("Pierre") 1809-1877 x Maria Gertrudis Vrijens 1811-1884

generatie 10a: Maria Gertrudis Ceulen 1831-1900

generatie 10b: Margaretha Joanna Hubertina Ceulen 1833-1921 x Edmund Johan Wilhelm Hubert Startz 1831-1892

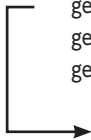
generatie 10c: Helena Josephina Hubertina Ceulen 1835-1892 x Dominicus Augustinus Marres 1831-1899

generatie 10d: Maria Catharina Hubertina Ceulen 1838-1913

generatie 10e: Johannes Petrus Hubertus ("de baard") Ceulen 1840-1910 x Maria Catharina Willems 1838-1905

generatie 10f: Maria Theresia Hubertina Ceulen 1849-1849

generatie 10g: Maria Hubertina Helena Ceulen 1855-1892

generatie 11 o.a: Pieter Leonard Hubert ("Léon") Ceulen 1874-1946 x Anna Maria Leonie Nicolaï 1876-1953

3.2 Het portretraadsel Ceulen-Marres

In de Zonneberg staat een fraaie houtskooltekening (een van de weinige in kleur) van burgemeester Pierre Ceulen. Het is gebleken dat deze een vrijwel letterlijke kopie is van zijn bidprentje. Er is op een gegeven moment echter de vraag verrezen of dit prentje wel het portret van Pierre Ceulen bevat. Wat is nu het geval: in een fotoalbum uit de familie Marres staat er achterop het bewuste prentje de naam en data van Michael Marres. Is er hier sprake van een portretverwisseling?

De link met Ceulen is dat Michael de vader was van Dominicus Augustinus Marres, die met Helene, de dochter van Pierre Ceulen was getrouwd. Het vermoeden is dat een van de nakomelingen van Marres per ongeluk een verkeerde naam achterop het bidprentje heeft geschreven.

Een voor de hand liggende vraag is dan hoe nu zo'n dergelijke verwarring kan ontstaan.

16

Wel, het blijkt dat er van de 16 kinderen van Michael er eind 1900 al 10 dood waren. Slechts 2 van zijn kleinkinderen hebben hem nog in leven meegemaakt. Dit in tegenstelling tot bij de nazaten van Pierre Ceulen, waar er naast 3 kinderen ook 7 kleinkinderen nog actieve herinneringen aan hem gehad moeten hebben.

Overigens overleed de fotograaf, Peter Joseph Aloys Weijnen, in hetzelfde jaar als Pierre Ceulen (1877). Hij was tussen 1854 en 1865 in Maastricht actief¹⁸, de portretfoto dateert dus uit deze periode.

Aangezien de tekening in de Zonneberg tussen 1902 en 1904 is aangebracht, als onderdeel van 'Museum Willems'¹⁹, is het eigenlijk ondenkbaar dat men een verkeerd portret op de muur heeft getekend. Pierres' zoon Johannes (de burgemeester) zou dan zeker hebben gereclameerd dat zijn vader verkeerd was afgebeeld. Fotograaf Héliodore Dandoy uit Luik legde Johannes Ceulen vast²⁰.

Frappant is overigens de overeenkomst tussen foto's 35 en 36: het pak, de das, de kuif, en zelfs de knopen van de jas lijken hetzelfde!

Als foto 35 al een jonge Pierre zou zijn, dan is de vraag wie die foto gemaakt heeft. De eerste fotografische afbeelding van een mens dateert namelijk van 1838. Daarna gingen de ontwikkelingen hard.

Via de RKD-website²¹ weten we de levensloop en carrières van de eerste generatie fotografen, die rondtrokken van stad tot stad.

Vóór 1854 waren er slechts enkelen actief in het mergelland:

in 1844 en 1846 Jean Simon Guyard, In 1847 Yerna en Ludwig Karel Sohl.

In Aken was er vanaf 1850 Jacob Wothly en in 1852 Hermann Emden. In december 1853 openden Peter Weijnen en zijn zoon Theodor hun atelier.

AFBEELDING 32 & 33: bidprentje en de daarop gebaseerde houtskooltekening in de Zonneberg

AFBEELDING 34: August Marres ± 1875

AFBEELDING 35: Michael Marres (??) ± 1844 - 1859

AFBEELDING 36: Pierre Ceulen (?) ± 1859

AFBEELDING 37: Johannes Ceulen ± 1875

Met slechts zo'n 10-15 jaar tussen foto's 35 en 36 lijkt de kans klein dat foto 35 dan Pierre Ceulen betreft.

Het zou dus kunnen dat het portret op afbeelding 35 aan Michael Marres toebehoort. Hij overleed in 1865, in hetzelfde jaar zou Theodor Weijnen de fotostudio van zijn vader overnemen. Deze Theodor maakte een 2^e portretfoto van Johannes Ceulen tussen 1895-1904 en Hermann Bopp nog een 3^e tussen 1895-1910. Het sterk gelijkende pak is waarschijnlijk te verklaren door dat er destijds nou eenmaal niet veel verschillende modellen waren. De beide portretten van Michael en Pierre kunnen zijn gemaakt voor het huwelijk van hun kinderen (August Marres en Helena Ceulen), dat plaatsvond op 25 aug 1859 te Sint-Pieter. De portretten konden dan immers als geschenk worden aangeboden voor het fotoalbum

van de schoonfamilie. De bidprent van Ceulen (32) zat immers ook in het album van Marres en foto 35 zat in het album van Ceulen.

4.1 Ceulen als onderaardse tuinbouwer

Als eigenaar van twee voornamen ingangen van het gangenstelsel heeft de familie Ceulen diverse activiteiten ontplooid in de berg. Zo was bijvoorbeeld Léon Ceulen betrokken bij de eerst bekende ondergrondse kardoobleek ²². Dit moet in 1905 hebben plaatsgevonden ²³. Een flinke tijd later (1942) noemt er een artikel Pierre Ceulen i.p.v. Léon, dit lijkt echter een vergissing te zijn ²⁴.

AFBEELDING 38: de koninklijke kelk van 1895

4.2 de burgemeesters als begeleiders

Paulus Ceulen

Bij Napoleons bezoek aan de Sint-Pietersberg op 31 juli 1803 wordt de aanwezigheid van de burgemeester nergens vermeld, al is wel aannemelijk dat de lokale “maire” present was bij een dergelijk hoog bezoek. Hetzelfde geldt voor de latere koninklijke bezoeken.

Koning Willem I bezocht Maastricht op 6 en 7 juni van 1815. Van hem staat er een houtskoolportret in de gangen onder het fort, helaas niet gedateerd of gesigneerd ²⁵.

Pierre Ceulen

In 1837 doen militairen (o.a. de Bruyn, Bousquet en Hennequin) onderzoek in het Noordelijk gangenstelsel ²⁶. Hun taak is om uit te zoeken of er nog verbindingen zijn tussen het instortingen en het fort. Hierbij werden ze vergezeld

“van den landbouwer Ceulen tot aan de deur onder aan de wenteltrap van 't fort” ²⁷.

Koning Willem II “bezigdigde den Sint-Pietersberg van binnen” op 16 juni 1841. Hij werd aan de ingang (vermoedelijk te Slavante) opgewacht door het gemeentebestuur en kreeg er een erewijn aangeboden. Men had speciaal voor hem de gangen verlicht. De wandeling ging tot aan de Negendrup en weer terug ²⁸. Willem II plaatste tevens de eerste koninklijke handtekening met een krijtje.

Volgens een krantenknipsel ²⁹ zou er in 1850 ook een bezoek aan de Sint-Pietersberg zijn geweest van een ‘prins Willem van Oranje’, maar het is onduidelijk wie hiermee wordt bedoeld: het kan niet om Willem III gaan, want die was een jaar eerder al zijn overleden vader opgevolgd als koning. Het zou de broer van Willem II kunnen zijn (Willem Frederik Karel), of een andere zoon van Willem II, namelijk Willem Alexander Constantijn of Willem Frederik Hendrik.

Echter in de online krantendatabase Delpher is er vooralsnog niets van een bezoek in 1850 teruggevonden.

Koning Willem III bezocht op 9 juni 1855 de gangen van Slavante ³⁰, waarbij hij ook zijn handtekening in de berg achterliet ³¹.

Op 27 september 1871 werd Slavante bezocht door de vrouw van koning Willem III, Sophie von Württemberg, die er in een draagstoel door de gangen van Slavante werd geleid. Burgemeester Ceulen had onderaan de berg reeds een korte toespraak gehouden ³².

Ook niet-koninklijk bezoek werd door Pierre hoogstpersoonlijk rondgeleid: zo kreeg in 1846 mijnopzichter Büttgenbach een rondleiding van maar liefst 4 uur door de hele Sint-Pietersberg ³³. We komen hier later nog op

terug. In een krantenartikel uit 1871 lezen we nog: “De ingang waardoor de gids den bezoeker den berg binnenleidt [...] is met een deur gesloten, waarvan de sleutel door den burgemeester van Sint-Pieter bewaard wordt, bij wien de gids hem telkens moet halen en terugbrengen”³⁴.

Johannes Ceulen

In 1895 bezoekt koningin-regentes Emma samen met haar dochter, de latere koningin Wilhelmina, het Gangenstelsel van Slavante.

Ze bezochten er het museum en de Negendrup, waar iedere negen seconden water uit het plafond druppelde. Burgemeester Ceulen ving er het kristalheldere water op in een zilveren beker. Wilhelmina merkte op dat “het water wel heel koud was”. De beker is daarna als geschenk meegegeven, samen met een mijnlamp³⁵.

Op een foto bij het verlaten van de berg is de persoon met zijn hand aan zijn hoed mogelijk Johannes Ceulen³⁶.

Het krijtpijpje waarmee zowel Willem II, Willem III als Wilhelmina hun namen op de museumwand schreven was lange tijd spoorloos, maar dook rond 1988 weer op²⁹. Koningin Beatrix werd in 1991 uiteindelijk de laatste gebruikster van het krijtje³⁷. In 1995 is het zilveren doosje waarin het bewaard werd helaas gestolen³⁸.

Het in 1895 gedoneerde fossielenkabinet is overigens ook niet meer intact³⁹.

In 1903 kwam Wilhelmina opnieuw op bezoek, samen met haar man Prins Hendrik. In dat jaar is ook een speciale toegangsweg aangelegd om gemakkelijker van onderaan de berg naar het chalet bij Lichtenberg te kunnen komen. Toepasselijkerwijs heette deze weg dan ook de

AFBEELDING 39: Léon Ceulen, 1913

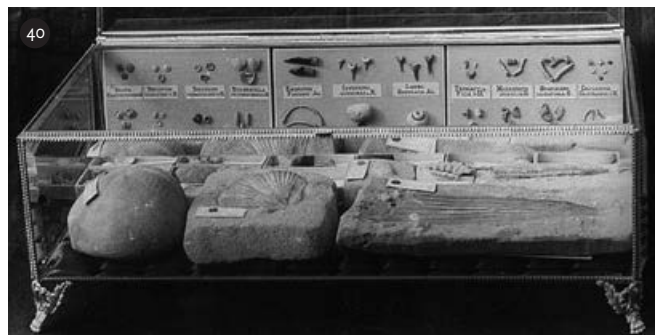
Wilhelminaweg. Ook werd er bij het bezoek een groepsportret gemaakt⁴⁰ van de adellijke aanwezigen⁴¹.

Léon Ceulen

Op 19 april 1914 bezoekt Wilhelmina opnieuw de Sint-Pietersberg, waarbij een fakkeltocht werd georganiseerd⁴².

In 1920 en 1925 brengt ook prins Hendrik nog bezoeken⁴³. Het eerste bezoek van de latere koningin Juliana vond plaats in oktober 1925, toen zij samen met haar ouders een bezoek van drie kwartier bracht aan

19

AFBEELDING 40: collectie fossielen, 1895

AFBEELDING 41: Voorbeeld van een uitdieping waarbij de overgang tussen gezaagde blokken (vierkant) en stootbeitel (schuine steken) goed is te zien. Onderaan een mogelijke trap.

Slavante ⁴⁴. Het is onbekend of Léon Ceulen hierin nog een rol speelde, aangezien hij geen burgemeester meer was, na de fusie van Sint Pieter met Maastricht.

4.4 De burgemeesters als mergel-exploitanten

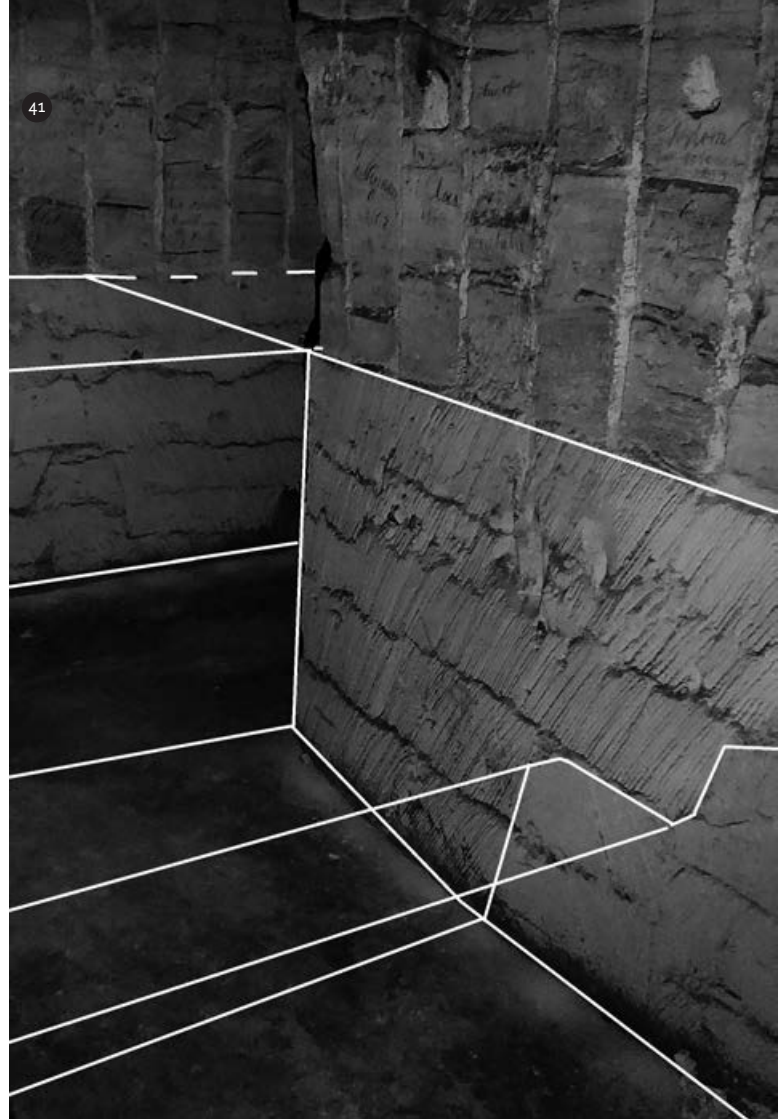
20 Hoewel de ingangen achter de kerk en aan de Ganzendries dus al voor de Franse tijd in het bezit waren van Petrus Ceulen, is van hem uit deze periode momenteel nog niets bekend over activiteiten van mergelwinning. Toch is dit wel aannemelijk, aangezien hij specifiek twee percelen met ingangen verwierf. Op het conflict dat ontstond na deze aankoop komen we in een toekomstig artikel nog terug.

In 1846 werd Pierre Ceulen als mergel-exploitant aangemerkt door mijninspecteur Büttgenbach ²⁹, waarbij werd aangegeven dat er slechts sporadisch in de berg gewerkt werd, voornamelijk voor losse mergel. Laten we nu eens nagaan of deze bewerking klopt.

We hebben in hoofdstuk 2.3 en 2.4 gezien dat er in de 19^e eeuw flinke gebieden zijn uitgediept, voornamelijk met de stootbeitel. Dit uitdiepen ging tot begin 20^e eeuw door.

Over 1853 zijn er gegevens bekend ⁴⁵: in dat jaar werd er volgens opgave zoom³ aan blokken gewonnen, en qua losse mergel betrof het 5000 karren van 3 mud = 15.000 mud. Helaas is het omrekenen hiervan in een moderne eenheid niet zo gemakkelijk, omdat de inhoud van een mud verschilde per plaats en tijdsperiode.

In Maastricht was een mud in de 16e eeuw gelijk aan 558,1 liter ⁴⁶.

Echter in Amsterdam was een mud 111,5 liter ⁴⁷: een flink verschil. Bij de invoering van het Nederlands metriek stelsel in 1820 werd een mud gelijkgesteld aan 100 liter. We gaan er dus vanuit dat de gegevens voor 1853 gelijk zijn aan de standaardisering van 1820.

De 5000 karren zouden dan 1,5 miljoen 'liter' hebben afgevoerd. 1000 liter water = 1000 kilo = 1 m³. Mergel heeft echter een soortelijk gewicht van gemiddeld 1500 kg/m³. Hiermee komen we dan uit op 1000 m³ losse mergel + de 200 m³ blokken = 1200 m³ mergelwinning over het hele jaar 1853.

Wanneer we het verslag van Büttgenbach uit 1846 nog eens raadplegen, dan lezen we daar dat de losse mergel maar 10% is van het totaal. Indien de productie in 1846 gelijk was aan die van 1853, dan zouden er 10.000 m³ - 1.000 m³ = 9.000 m³ blokken gewonnen zijn. Dat zou dan totaal niet overeenstemmen met de bewering dat er slechts 'sporadisch' werd gebroken.

De conclusie is dus dat het inderdaad wel zo moet zijn dat de productie in 1846 op een veel lager pitje stond dan in 1853.

Wanneer we kijken naar de situatie binnen Nederland destijds, dan was er rond 1846 sprake van diverse problemen en een recessie.

Zo had Koning Willem II weinig belangstelling voor de economische situatie. Ook was er de strenge winter van 1844-1845, met het vervolgens mislukken van de aardappelooft. In het land waren er her en der dan ook plunderingen en opstanden ⁴⁸.

Met de invoering van de grondwet in 1848 kwam er wat meer rust, en in 1849 kwam koning Willem III aan de macht.

Vanaf 1850 begon er enige groei in de economie op te treden, mede door de toenemende industrialisatie (o.a. de aanleg van spoorlijnen en de groei van Regouts' fabrieken).

De opening van het Kanaal Luik-Maastricht in 1853 was wellicht nog een belangrijker factor voor het toenemen van de productie van losse mergel: het kon nu immers ook gemakkelijker worden getransporteerd.

Is het nu toeval dat veel PC's ook rond deze periode zijn gezet?

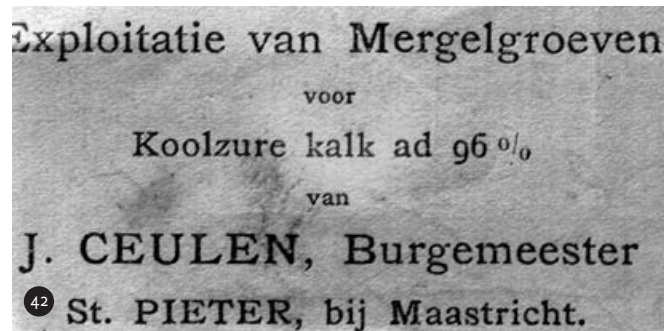
Dit zal vooralsnog een lastige taak worden om definitief te bewijzen zonder verdere bronnen, maar het is wel frappant.

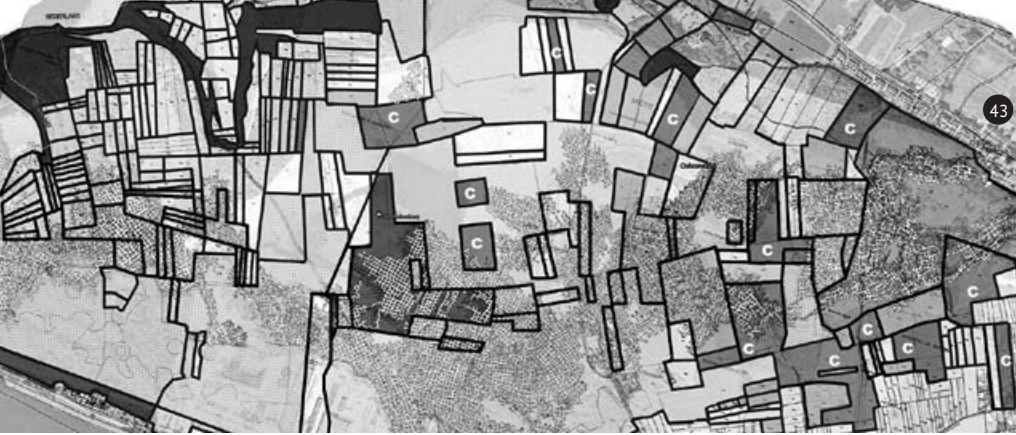
Overigens zullen er bij de mergelwinning van die 1200 m³ in 1853 niet meer dan 2 tot 4 werklieden betrokken zijn geweest ⁴⁹.

Maar hoeveel meter gang zijn die 200 m³ blokken uit 1853 dan, bijvoorbeeld in de Zonneberg? Wanneer we een gemiddelde per gang nemen van 6 meter hoog en 3,6m breed ⁵⁰, dan zou dat ca. 9,25 meter aan volledig nieuwe gangen zijn. In de praktijk werden echter voornamelijk reeds bestaande uitgediept (afbeelding 41).

Na het overlijden van Pierre Ceulen in 1877 werd zijn vrouw Maria Vrijens de eigenaresse van de percelen met de ingang, echter in de praktijk nam zoon Johannes de mergelbelangen op zich. In die tijd mochten vrouwen namelijk geen financiële transacties uitvoeren ⁵¹.

21

AFBEELDING 43: impressie van de diverse eigenaren van percelen in 1842.

4.5 Was Ceulen eigenaar van het hele gangenstelsel?

Tussen de regels door liet mijninspecteur Büttgenbach doorschermen dat hij het niet eens was met de stelling van Pierre Ceulen, dat de eigenaar van de ingang ook de eigenaar was van het volledige gangenstelsel. Daarom even

een beknopte uitleg.

Op 1 mei 1694 deed keizer Karel II van de Spaanse Nederlanden een algemeen mijnreglement bekrachtigen, waarbij in artikel 1 was vastgelegd dat men niet mocht werken onder de gronden van een buurman zonder diens toestemming. Dit kon overigens wel tegen betaling van de zogenaamde erfpenning (erfgeld). Deze werden dan meestal in natura betaald. Een grondeigenaar kon ook zijn grond verkopen maar het recht op de ontginning onder die grond behouden. Het recht op de bovengrond kon dus gescheiden worden van dat op de ondergrond⁵⁷. In 1791 werd er een dieptecriterium toegevoegd: de staat werd eigenaar van alle delfstoffen op een diepte van meer dan 100 meter beneden de oppervlakte⁵⁸.

Op 29 mei 1801 werd de Franse mijnwet ingevoerd, met enkele wijzigingen op 21 april 1810. Deze wet is t/m 31 december 2002 in werking gebleven, als allerlaatste Franstalige wetstekst.

Toen Maria in 1884 overleed, werd Johannes volledig eigenaar.

Tijdens zijn burgemeesterschap zou Staatstoezicht op de Mijnen ook een onderaardse plattegrond opstellen van de Sint-Pietersberg, nauwkeurig opgemeten met kettingen⁵². We komen hier later nog op terug in hoofdstuk 5.4. Hij handelde vooral in losse mergel⁵³.

Léon Ceulen, de laatste burgemeester van Sint Pieter, zou de mergelwinning voornamelijk concentreren in het gebied dat later de Sint Pietersberggroef I werd genoemd. We gaan in dit artikel hier niet verder op in, omdat dit al elders is beschreven⁵⁴.

Léon kwam overigens in 1917 in conflict met Leopold Daemen, die in de eerste wereldoorlog vanuit Kanne naar Nederland was gevlucht, waar hij in de Maarendalgroeve een onderdak had gevonden⁵⁵. Daemen deed daar illegaal blokbreken en verkocht onder de prijs van de concurrentie: waar Ceulen, Poswick en Duchateau *f* 20 rekenden, vroeg Daemen maar *f* 18,50.

Léon Ceulen verloor dit conflict echter, waardoor Daemen in 1918 ook in de Nieuwe Maarendalgroeve kon gaan werken⁵⁶.

AFBEELDING 44: nr. 420 (Noord)

AFBEELDING 45: nr. 449 (Noord)

Artikel 11 van de oude mijnwet uit 1810 luidde:

Geen enkele prospectievergunning of mijnbouwconcessie zal, zonder de formele toestemming van de eigenaar van de oppervlakte, het recht geven om schachten of galerijen te openen.

Artikel 43 voegde toe dat er een vergoeding betaald moest worden aan de eigenaar van het perceel, indien daaronder gewerkt werd.

Welbeschouwd had Ceulen dus niet het recht zich eigenaar van het gehele gangenstelsel te noemen. Hij had immers slechts enkele percelen in eigendom (zie ook hoofdstuk 5.1).

Een perceel grond, al dan niet voorzien van een (bouw)werk, wordt ook wel aangeduid als 'onroerend goed', een 'zaak', of 'vastgoed'.

Dit omdat het een niet-verplaatsbaar karakter heeft.

Op het eigendom hiervan is verticale natrekking van toepassing, hetgeen betekent dat de eigenaar van het bovengrondse perceel ook de eigenaar is van een eronder gelegen gangenstelsel⁵⁹.

Dit omdat het een 'werk' betreft dat duurzaam met de grond is

AFBEELDING 46: nr. 398 (Noord)

verenigd (BW 5:20). Het recht van verticale natrekking kan echter worden opgeheven door uitzonderingen die in de wet staan, zoals het reeds genoemde dieptecriterium. Een ander voorbeeld is de vestiging van een opstalrecht (BW 5:101). Hiermee kan eigendom van de grond gescheiden worden van de eigendom van een object boven of onder de grond.

In de archieven zou dus gezocht kunnen worden of Ceulen mogelijk het recht van opstal had verkregen van de grondeigenaar en daarmee opstalhouder (superficiarius) was.

Een andere mogelijkheid is dat Ceulen over het vruchtgebruik beschikte: dit was het recht om 'het genot' (de vrucht) te hebben van een goed dat bij een ander in eigendom is, maar onder verplichting om de zaak zelf in stand te houden c.q. beheren.

AFBEELDING 47: PC # 325 (Zonneberg)

AFBEELDING 48: PC # 545 (Zonneberg)

5.1 Zijn de PC's eigendomsmerken?

Deze optie valt eigenlijk direct al af, omdat de PC's ook staan in delen van de

berg die niet in eigendom waren van Pierre Ceulen.

Uit kadasterkaarten van 1842 valt af te leiden dat de berg destijds voor ca. 50% in eigendom was van Jan Theodoor Coenegracht en zo'n 15% van Bartholomeus Coenegracht.

Deze gebieden zijn later in eigendom gekomen van o.a. Duchateau, Crets, Straetmans, Philips en Maielle (dus niet bij Ceulen).

Het bezit van Ceulen is op afb. 43 met 'C' aangeduid. Ondergronds lag dit ruwweg tussen Pompenkamer 3 en het Padvindersgat en de driehoek Ganzendries - Vossenhol - Predikheren.

Overigens prevaleert in Nederland sinds 1913 in conflicterende situaties de horizontale natrekking boven de verticale natrekking ⁶⁰.

Specifiek voor de mergelgroeven werd dit bekrachtigd in 1996, zie het vonnis m.b.t. de Sibbergroeve ⁶¹. En nogmaals in 2018, in het vonnis m.b.t. de Geulhemmergroeve ⁶².

De wetgeving is sinds de 20^e eeuw overigens nog behoorlijk complexer geworden dan hiervoor is geschetst ⁶³.

In België is er echter geen sprake van horizontale natrekking ⁶⁴.

5.0 Analyse van de PC's

Voor we nog een keer bij de familie Ceulen terugkeren (zie 5.4), zullen we nu eerst op zoek gaan naar een betekenis achter de PC-opschriften. Na de eerste brainstormsessie in 2019 had Patrick een vijftal werktheorieën opgesteld, maar na de aanvullende veldbezoeken zijn deze nog flink gereviseerd, of zelfs geheel aangepast.

5.2 Zijn de PC's ontginningswijzers?

Een van de vroegste gedachtespinsels was dat de PC-pijlen wel eens konden verwijzen naar nog uit te diepen gangen (zie hoofdstuk 2.3). Echter na de volledige inventarisatie bleek dat de pijlen ook al in oudere, reeds uitgediepte gangen aanwezig waren. Daarmee verviel deze theorie grotendeels. Toch is er iets opvallends: de meetlijnen van de plattegronden volgen voor het grootste deel dezelfde hoofdroutes als de PC-opschriften, welke op hun beurt weer grotendeels de oude

49

AFBEELDING 49: *Inspectie landmetersketting, Jezuietenberg, 30 okt. 2019.*

transport- of hoofdroutes volgen die met uitgekapte letters in de wanden zijn gemarkeerd (o.a. 'KV' en 'A') ⁶⁵.

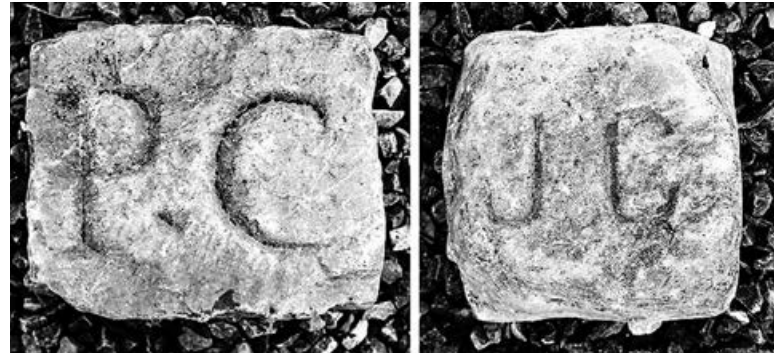
De oudste plattegrond van Staatstoezicht van de Mijnen (SODM) dateert van 1880: het voornaamste verschil is dat deze diverse aanvullingen kent op de transport- en PC routes. Ook dit kan er dus op duiden dat de PC's van vóór 1880 dateren. Een PC met er onder (in donkerder kleur) "ouvrage" (werk) verwijst naar het werkgebied van Duchateau, rondom het huidige museum Zonneberg ⁶⁶.

5.3 Zijn de PC's landmetertekens?

25

Hoewel er binnen het koninkrijk Nederland de mijnwet van 1810 van kracht was, was het in de praktijk zo dat in de mergelgroeven zich bijna

AFBEELDING 50: *grens- of reinstenen. Foto: Breur Henket. ▼*

AFBEELDING 51:
*Uitdieping bij de
 koepel. Foto: Hans
 Ogg, eind jaren '60.*

niemand hieraan hield. Zelfs mijninspecteur Büttgenbach had in 1840 nog het idee dat deze wet alleen voor steenkoolmijnen van toepassing was, en niet op mergelgroeven³⁰.

De instorting van een deel van de Gemeentegrot in december 1845 zou de zaak (letterlijk) opschudden: in de lokale krant verschenen anonieme brieven, over dat er door de overheid onvoldoende toezicht werd gehouden, of zelfs niet voldoende op de hoogte was van de wetgeving, waarbij in de krant ook de relevante passages werden afgedrukt. Büttgenbach trok zich vervolgens deze kritiek persoonlijk aan: duidelijk was er een professionalisering nodig.

De eerste stap van Büttgenbach was een inventarisatie van alle mergelgroeven in Zuid-Limburg (de al onder 4.2 genoemde inspectie van 1846). Naar aanleiding hiervan werden door Büttgenbach diverse aanbevelingen gedaan voor een nieuw toekomstig groevereglement. Het zou echter nog tot 1855 duren eer dit in gebruik werd genomen als provinciale verordening.

Büttgenbach maakte dit overigens zelf niet meer mee: hij was al in 1851 overleden. Zijn stevige aanbeveling was het vervaardigen van plattegronden. Voor de grotere groeves was dat natuurlijk niet snel te realiseren. Büttgenbachs' opvolger P. Bogaert begon hiermee in de Gemeentegrot (1851-1857) en Geulhemmergroeve (1852-1853).

Ook de opvolger van Bogaert, E. van der Elst, had blijkbaar zijn handen al vol aan de groeves rondom Valkenburg en het Geuldal.

Aangezien de Sint-Pietersberg de grootste groeve was, met zijn ca. 135 hectare, werd deze pas vanaf 1880 door SODM opgemeten.

Tijdens de PC-bijeenkomst in 2019 werden er twee PC's besproken uit het noordelijk gangenstelsel, waar er 'vast punt' is toegevoegd.

Volgens enkele van de aanwezigen zou dit iets met landmeten te maken kunnen hebben: een vaste startlocatie voor de opmetingen. Daarna werd er druk gebrainstormd over de afkorting PC, waarbij er werd geopperd dat het wel eens "point cadastrale" zou kunnen betekenen. Toch moeten we deze verklaring afwijzen om meerdere redenen. Zo is "point cadastrale" of "kadastraal punt" een niet-bestaande term (slechts 3 respectievelijk 2 resultaten op Google). Dan zou het eerder "parcelle cadastrale" moeten zijn, echter ook deze verklaring moeten we afwijzen. In het Frans is het namelijk "parcelle de terrain" en een los meetpunt is een 'repère de nivellement', een 'borne' of een 'bornage'.

Als het dan al een Franse afkorting moet zijn, die bovendien ook nog eens gerelateerd moet zijn aan landmeten of mergelwinning, dan zijn er

AFBEELDING 52: Losse mergelwinning in Noord (SODM 07.115 - 627, ongedateerd).

ook nog wel een dozijn alternatieven te verzinnen:

- “pour continuer” = vanaf hier verder (meten). De meetkettingen moesten natuurlijk telkens verplaatsen ⁶⁷.
- “par chaîne” = met de ketting (gemeten): verklaart zichzelf.
- “port/portage de calcaire/craie” = vracht/vervoer van kalk/krijt.

Deze zijn echter allen zonder enige basis en dus zonder waarde.

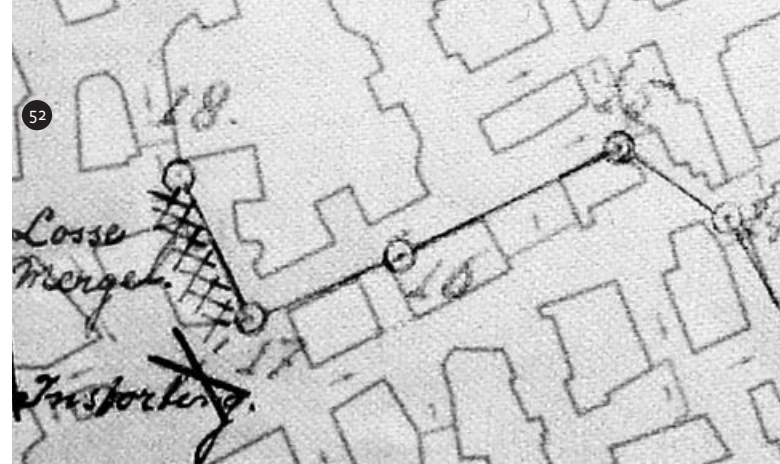
Bovendien: ‘vast punt’ staat gewoon in het Nederlands geschreven. Daarnaast noteerde SODM ook niets in het Frans.

Behalve wellicht de merkwaardige cirkels op afb. 46 + 47 en de driehoekige pijl op afb. 48 zijn er eigenlijk geen verdere aanwijzingen dat de PC's iets met landmetingen van doen hebben.

In de collectie van de familie Ceulen bevindt zich ook een 20 meter lange landmetersketting, waarvan het echter niet bekend is of deze ondergronds of bovengronds is gebruikt. Uit de inventarisatie is in ieder geval gebleken dat de afstanden tussen de PC's dermate onregelmatig is, dat er van een meting geen sprake lijkt. Dit is ook geverifieerd door de plattegronden over elkaar heen te leggen. Ook de positionering is willekeurig: soms staan er 2 of 3 PC's tegenover elkaar, elders weer één enkele op een pilaar, en dan weer enkele pilaren niets.

In ieder geval is wel van de bovengrond bekend dat zowel Pierre als Johannes Ceulen hun percelen afbakenden: de hoeken werden gemarkeerd door een grenssteen met de letters P.C. en J.C. ⁶⁸.

Overigens is het opmerkelijk dat volgens de opmetingen van SODM er losse mergel werd gewonnen rondom de koepel in het noordelijk gangenstelsel. De koepel is namelijk tijdens de Franse belegering van

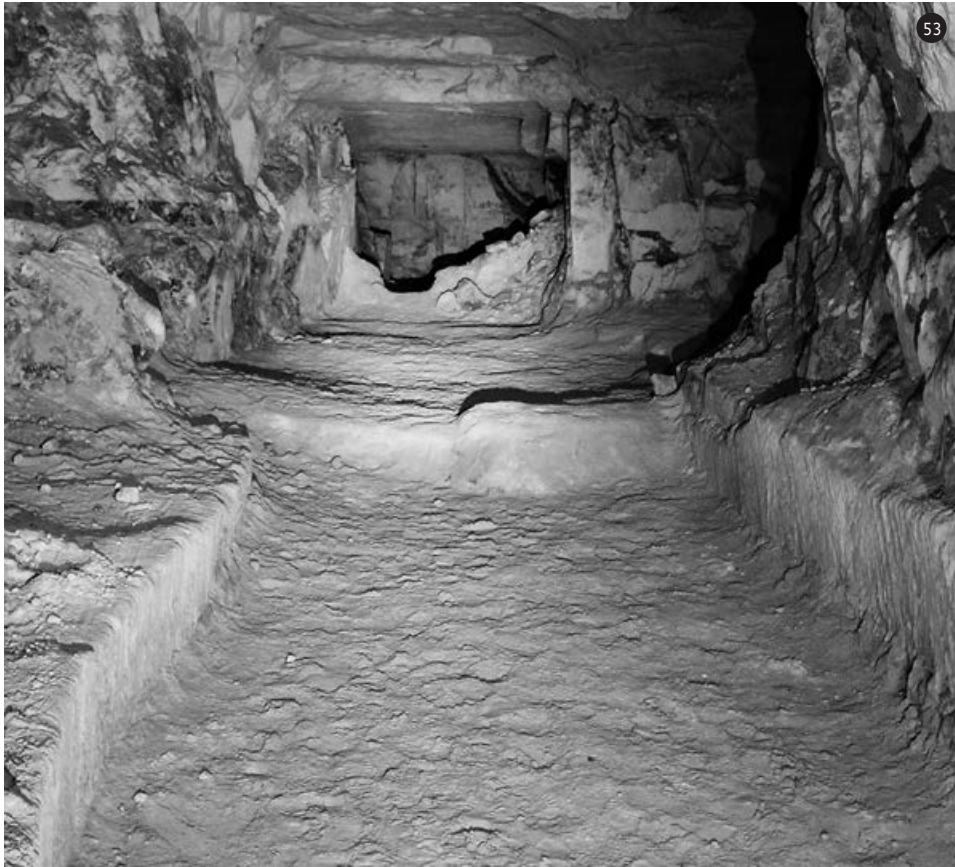

1794 ontstaan door het opblazen van een pilaar: dit is dus niet het meest stabiele gebied om mergel te winnen. Helaas zijn er hier bijna geen sporen meer van te zien, omdat de pilaren er inmiddels zijn verstevigd door een mix van beton en mergelzand. Afbeelding 51 is de enige foto waarop deze sporen nog zichtbaar zijn. Mogelijk dat men ook instortingsrestanten verpulverde. Overigens is er later tussen meetpunten 17 en 18 (afb. 52) ook een muur aangelegd, er is daar dus geen doorgang meer. In het noordelijk gangenstelsel is er op een andere plek (overgang gidsenroute - ‘the gang’) ook een kleine uitdieping met stootbeitelssporen te zien van ca. 65 cm diep. Elke kilo losse mergel die men makkelijk kon winnen telde als winst.

27

5.4 Zijn de PC's berglopertekens?

Naast de PC's staan er in zowel het Noordelijk Gangenstelsel als in de Zonneberg ook nog andere opschriften van de familie Ceulen, maar ook van aangetrouwde familieleden. Dit lijkt er dus op te wijzen dat er regelmatig

AFBEELDING 53: Losse mergelwinning in Noord. Uitdieping in de vloer, aan de overgang tussen de toeristenroute en het instortingsgebied.

bergtochten werden gehouden met de hele familie, iets dat ook al in de 18^e eeuw gebeurde, getuige een opschrift van de familie Hupkens ¹.

Een daarvan is ook gedateerd, en wel op 10 oktober 1859 (Afbeelding 56).

Dit is dus ook conform de in hoofdstuk 2.3 beschreven periode.

Het opschrift toont een M^e. Ceulen, Startz en Marres.

M^e is meestal de afkorting voor *madame*, een gehuwde vrouw. Het kan echter ook staan voor *mademoiselle*: Gertrude Ceulen zou haar hele leven vrijgezel blijven. Van haar zijn er ook nog twee andere opschriften bekend. In het opschrift uit 1854 liet ze in het Frans weten dat ze afkomstig was 'de St. Pierre'. Het 2^e opschrift is voorzien van de datum 2 maart 1873. Opnieuw zien we hier dus dat dit in de tot nu toe bekende periode van de PC opschriften valt.

Zus Helena Ceulen was anderhalve maand voor het opschrift van afbeelding 56 gehuwd met August Marres. En zus Margaretha Ceulen was in 1855 gehuwd met Edmund Startz. Van hen is er ook een opschrift bekend uit 1874 (hier niet

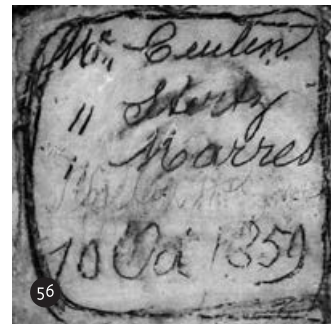
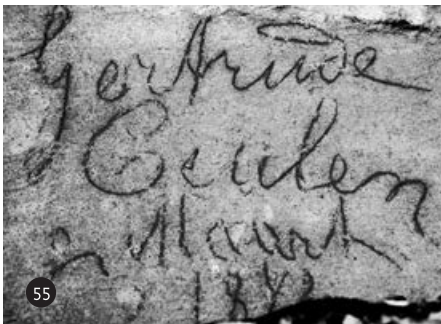
afgebeeld) ⁷⁰. Mogelijk schreef zij ook de 'M PC' (afb. 2).

Verder is ook nog een opschrift van een Marie Startz, welke is gedateerd

AFBEELDING 54: G. Ceulen, 1854

AFBEELDING 55: G. Ceulen, 1873

AFBEELDING 56: opschrift langs de
'X-Weg', Zonneberg

1892 of 1852. In het eerste geval gaat het om een van hun dochters, in het twee geval zou het gaan om de zus van Edmund.

Ook is er nog een ongedateerd opschrift van Antoinette, de dochter van Edmund en Margaretha.

Tenslotte is er ook een tableau of wandopschrift, dat opnieuw getuigt van een familiale bergtocht.

Deze wand (afb. 60) bevindt zich nabij het museum te Zonneberg. Het bevat de naam van burgemeester P.H. Ceulen, en tweemaal een H. Ceulen, waarvan de eerste duidelijk zijn dochter Helena is. Haar achternaam paste echter niet volledig op de stoel, waardoor het eindigt op *Ceu*. Het zou kunnen dat de H. Ceulen ernaast ook van haar is. Helena was gehuwd met August Marres, die ook zijn handtekening op de wand schreef.

Het is onbekend waarom Edmond Startz ontbreekt op het tableau, maar de M. Startz hier is waarschijnlijk Margaretha Ceulen-Startz, zijn vrouw (en tevens zus van Pierre).

Michel Marres was ook op de bergtocht aanwezig, Augustus' vader.

Tenslotte is er ook nog een H. Ceulen vermeld, waarschijnlijk Hubertina, de zus van Helena. Zij bleef haar hele leven vrijgezel.

Het is spijtig dat deze bergtocht niet voorzien is van een datum. Toch

kunnen we deze globaal dateren: het tableau dateert van na het huwelijk tussen Helena Ceulen en August Marres (1859).

Ook dateert het van voor 1865, toen Michael Marres overleed.

De betreffende gangen zijn verder ook nog relatief recent ontgonnen. Het opschrift staat in dezelfde gang als afbeelding 15, die het jaartal van 1862 toont.

Het is tableau is dus zeer waarschijnlijk tussen 1859 en 1865 op de wand zijn geschreven, mogelijk in of rond 1862.

Pierre Ceulen en Michel Marres waren hier dus de begeleiders van hun (schoon)zoon en (schoon)dochters.

Wat echter opvalt is dat tijdens al deze bergtochten er geen PC is genoteerd, ook niet naast de naam van P.H. Ceulen.

Dit hoeft echter zeker niet te betekenen dat de PC's niet gerelateerd kunnen zijn aan Pierre Ceulen.

Een goede verklaring hiervoor kan bijvoorbeeld zijn dat deze bergtocht een familieaangelegenheid betrof, terwijl de PC's dan mogelijk meer werk-gerelateerd zijn, of simpelweg meer een privézaak van Pierre betrof en alleen op zijn eigen tochten zijn genoteerd, zonder de rest van de (schoon)familie aanwezig.

57 AFBELDING 57: E. Startz ⁶⁹

Het 'vast punt' (5.3) zou eventueel ook kunnen verwijzen naar een vaste verzamelplek om af te spreken bij aanvang van de bergtocht, of juist om bij elkaar te komen voor men weer naar buiten ging.

5.5 Zijn PC's richtingaanwijzers of routemarkeringen?

Er is bij de PC opschriften altijd een horizontale streep aanwezig, links of rechts van de letters "PC", met daar doorheen een cirkel. Jan Spee beschreef het in een van zijn indexboeken als volgt:

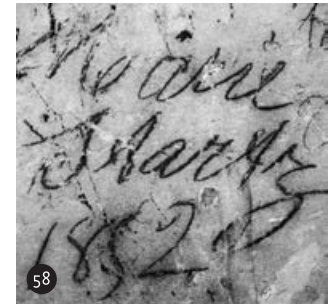
"Het is het teken van Ceulen [...]. De O met het streepje zou zijn pijp voorstellen, die met het mondstuk

altijd naar de uitgang zou wijzen. Dit dus bedoelt als een soort pijp" ⁷¹. Deze theorie heeft Spee echter niet zelf bedacht, maar blijkt overgenomen uit een rapport van Jan Dielis, n.a.v. het grote Sint-Pietersbergonderzoek ⁷².

Was een 'PC' inderdaad bedoelt als een soort richtingaanwijzer? Wanneer we naar afbeelding 61 kijken, dan zien we echter dat de cirkel met streep niet overeenkomt met de foto op afbeelding 1 of de andere kenmerkende

PC's. Het is tijdens de inventarisatie gebleken dat de suggestie van een pijp vrijwel nergens voorkomt.

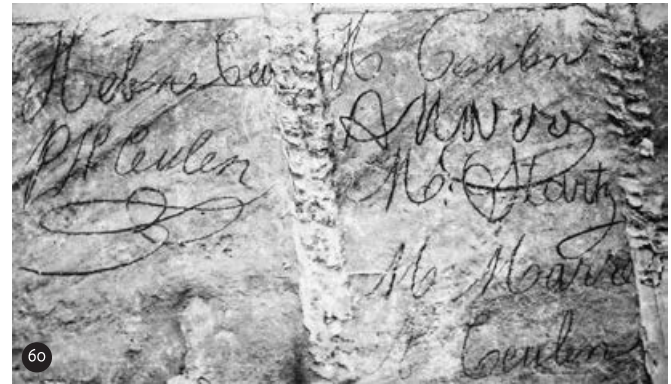
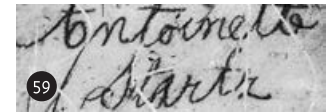
Maar dat betekent niet dat het geen richtingwijzer zou zijn.

AFBEELDING 58: Marie Startz, 1892 of 1852

AFBEELDING 59: A. Startz

AFBEELDING 60: 'tableau de la troupe'

AFBEELDING 61: uit thema-
boek Jan Spee ⁶³

De PC's zijn overigens niet de enige richtingaanwijzers en pijlen in de Sint-Pietersberg: er zijn er vele honderden aanwezig. Ook het rondje met de streep is niet uniek: In Caestert staat er een vergelijkbaar systeem van Toussaint (Tossanus) Olmans, geboren op 26 juni 1826 te Maastricht waar hij molenaar was ⁷³, en overleden in 1859 of 1860 te Ternaaien ⁷⁴. Er is verder geen verband met Ceulen gevonden.

In Caestert staat er een opschrift van de zogenaamde 'brouwketel'. Hiermee wordt de voormalige ingang/uitgang aan de westzijde van Caestert bedoelt: dit betreft echter geen normale ingang, maar slecht een doline- of kruipverbinding. Er lopen ook ongeveer tien verschillende systemen van pijlen/richtingaanwijzers van en naar de brouwketel ⁷⁵. Het opschrift (afb. 63) is qua schrijfwijze modern. Het is ook over een ouder opschrift uit 1945 geschreven. Toch is de benaming mondeling al eerder in gebruik geweest, want de Jezuïet Fred de Bruijn gebruikte deze 42 jaar eerder ook al ⁷⁶.

Mogelijk betreft het hier dezelfde locatie als de zogenaamde 'Lemme de Weverskuil', een benaming die al in 1738 bekend was. Dit zou gaan om een trechtervormige kuil van ca. 6 meter diep. Er bestaat echter ook nog een kleine kans dat deze benaming niet op de brouwketel slaat, maar op een naburig instortingsgebied ⁷⁷. Op de plattegrond van de Franse ingenieur Claude-Felix Masse uit 1747

AFBEELDING 62: opschrift Olmans
in Caestert, bij de zogenaamde
'brouwketel', 1859

AFBEELDING 63: 'brouwketel'
opschrift.

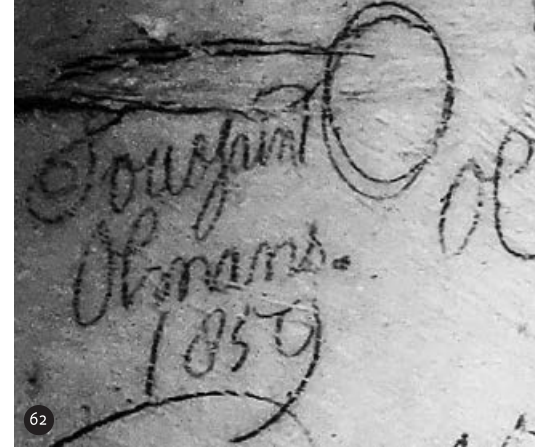
staat de brouwketel aangeduid als 'kleine Jekerdal- ingang', maar aan de zuidelijkste toegang staat zelfs een opschrift uit 1659.

De Bruyn noteerde in 1903 dat de brouwketel enige tijd tevoren tegen het smokkelen was dichtgemaakt ⁶⁷. Kort daarna is deze vermoedelijk toch weer heropend. D.C. van Schaik schreef later namelijk dat deze in de 1^e

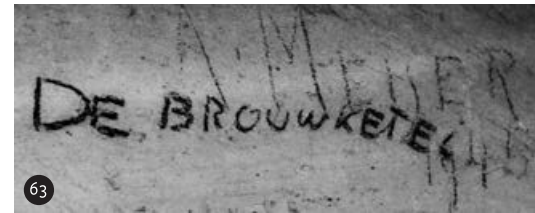
wereldoorlog weer was dichtgemaakt ⁷⁸. Rechts van de brouwketel staat ook een opschrift: 'toegemaek'.

Pastoor Jozef van Heukelom wist er in 1937 nog over te vertellen: "Door dezen kuil kon men terecht komen in een onderaardschen gang die uitgaf naar Maastricht: de smokkelaars wisten er steeds handig en dankbaar gebruik van te maken. De toegang werd daarom van overheidswege gedempt" ⁷⁹.

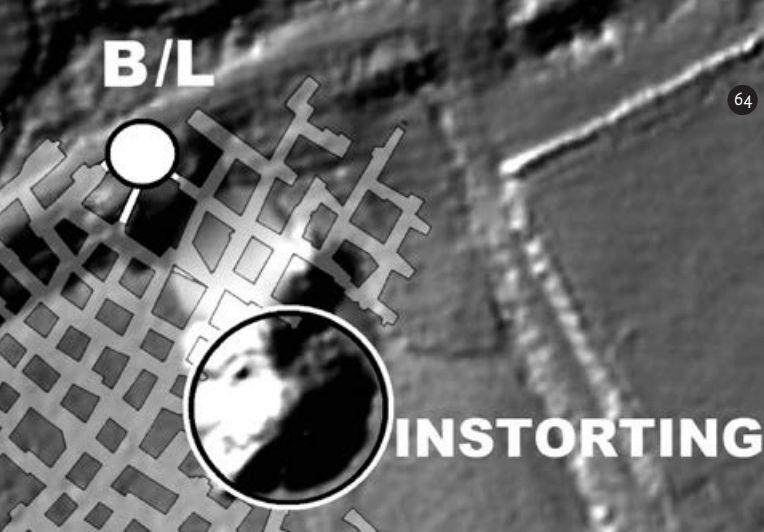
Ed de Grood heeft er rond ca. 1965 nog gebruik van kunnen maken: "Het was een flinke diepe doline; kruipwerk om binnen te komen! Deze

62

63

32

was ook vaker deel van een tochtje naar Kanne. Dan ging er een grote rijstevlaai mee onder de arm de Jekeringang in. En weer eruit bij de kapel, als de kweker de hoofdingang had afgesloten. Die route was vooral handig bij regenweer: liep je toch de helft droog.”

In ieder geval werd deze opening (B/L op afbeelding 64) definitief gedicht bij de aanleg van de Silexweg, tussen 1969 en 1972⁸⁰.

Dit was een transportroute van het Albertkanaal (dat men aan het verbreden was) richting de ENCI-groeve. Deze werd opzettelijk over de brouwketel aangelegd, omdat de CBR er vanaf wilde zijn⁸¹. Deze had immers plannen om ook het Caestert-plateau af te graven⁸².

De reden waarom we hier zo op de brouwketel ingaan, is omdat er ook PC's vanaf deze locatie lopen (zie afbeelding 65) richting het oosten / noorden. Ze fungeren hier dus als richtingswijzer.

Een vraag die men zodoende kan stellen is of de PC's soms iets met een

AFBEELDING 64: hillshade (reliëf) van de huidige situatie, rechts het restant van het voormalige voetbalveld

smokkelroute te maken kunnen hebben, in dit geval dan van België naar Nederland. Smokkelen was namelijk zeer winstgevend sinds de Belgische opstand (1830-1839). In de jaren 1863-1867 waren ook 21 van de 29 betrapte Belgen afkomstig uit Kanne⁸³.

De PC zou dan kunnen staan voor (à) *partir (de) Canne* (vanaf Kanne) of *pour contraband* (voor smokkelwaar). Het bezwaar is echter dat deze het Nederlandstalige opschrift van 'vast punt' tegenspreken.

Een alternatief zou dan kunnen zijn: *pungelaar (te) Canne / Caestert*.

Het woord 'pungelaar' betekent volgens het Van Dale woordenboek: "mannen die hun smokkelaar 's nachts met de zak via verborgen paadjes over de grens brengen." Maar er is dus geen bewijs voor al dit soort theorieën. Bovendien is 'pungelaar' ook geen Limburgs woord, maar Brabants.

Waarschijnlijker is de mogelijkheid dat een gids of hoofdman werklieden naar een locatie bracht, ze daar achter liet om te werken, waarna deze dan de PC's konden volgen om na afloop weer buiten te komen. Of ze waren bedoeld voor douaniers die de berg op smokkelaars afspeurden.

In ieder geval is uit de inventarisatie gebleken dat de pijlen van de PC's vrijwel altijd naar de uitgang wijzen.

Om het nog specifiekere te maken: alleen de uitgangen van Ceulen, dus voor de Zonneberg die achter de kerk en voor het Noordelijk stelsel de Ganzendries.

Immers: de huidige hoofdingang van Zonneberg werd pas in 1880 aangelegd, en de verbinding met de achterliggende Zonneberg was pas in 1897 daadwerkelijk gerealiseerd⁸⁴. Aangezien in het hele gebied tussen de tekening 'Ahasverus' en de nieuwe ingang van Zonneberg geen enkele

PC staat, is dit wederom een bevestiging dat de PC's van voor 1880 dateren.

Dat er geen PC's naar de (huidige) hoofdingang van Caestert lopen, zou te maken kunnen hebben met de instorting van het originele ingangsg gebied. De bronnen geven echter een tegenstrijdig beeld over wanneer dat is gebeurd ⁸⁵. Het is in ieder geval zo dat de groevewand hier een flink stuk is teruggezet. Het is spijtig dat er van het Zuidelijk Gangenstelsel en van Slavante geen PC-gegevens bekend zijn, behalve 1 exemplaar in de Mingel. Het is dus ook niet meer te controleren of er PC's naar andere uitgangen wezen. In het restant van Groeve Fey ("douanegrot") staan er in ieder geval geen. Er was in de 19^e eeuw dus nog een route door de Kieselberg.

Wat de Zonneberg betreft volgen de PC's voornamelijk de oudere hoofdroutes, die met diep ingekerfde tekens in de wand zijn aangebracht (afb. 23, 26, 67 en 68). Dat deze ouder zijn is gebleken tijdens de studiebezoeken in 2022: in veel gevallen staat de oude routemarkering op een hoger niveau dan de PC's (die meestal in de laatste uitdieping op de wand zijn gezet). Het is momenteel nog onduidelijk wie deze tekens op de wanden heeft gezet.

Enkele van die tekens lijken op Griekse letters die 90 graden zijn gedraaid, zoals Δ (delta) en ρ (Rho). Sommige tekens staan ook in spiegelbeeld, zoals de ρ (Nu), Z (Zeta) en de omgekeerde KV.

Noot: deze Griekse benamingen zijn louter voor dit artikel bedacht, vanwege de leesbaarheid. Deze hebben niets van doen met de route-benamingen uit WOII, zoals de alphaweg en betaweg ⁸⁶.

Het verdere verloop van de A-route in de Zwarte Berg is helaas niet bekend, op de foto's van Jan Spee zijn deze niet vastgelegd.

De Bloemenweg lijkt overigens als rechte hoofdweg geen teken nodig gehad te hebben. Indien de tekens gerelateerd zouden zijn

AFBEELDING 65: route via Caestert, vanaf de brouwketel naar het Zuidelijk stelsel. De stippellijn toont de "T-route". De kleine cirkels stellen de PC's voor.

aan het transport van mergelblokken, dan zou het theoretisch kunnen zijn dat er op deze centrale as het recht van overpad van toepassing was. Er is echter geen bewijs dat het daadwerkelijk tekens zijn die met transport te maken hebben. Het kan natuurlijk ook een eerste vroege poging zijn geweest om een routesysteem te implementeren in de berg.

We zien tevens bij de KV-route dat deze nog westelijk om de pilaar met het latere tunneltje heen gaat (situatie van afb. 22).

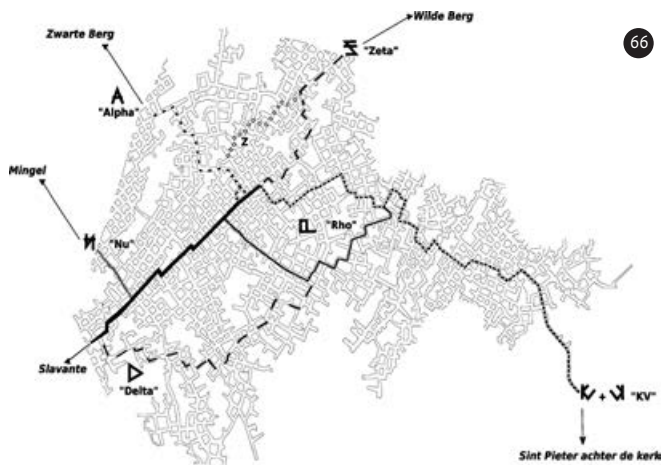
Dat betekent dus dat deze route sowieso van voor 1854 dateert. Het jongste route-teken is er een over het jaartal 1826 (afb. 68). Op deze route werden er ook nog tekens door 1819 en 1811 gevonden, maar het oudste route-teken staat op de omgekeerde Z-route: deze is gezet over het jaartal 1776 (afb. 67).

Op de ρ-route is er ook nog een door 1779 te vinden.

Buiten de Zonneberg zijn er geen dergelijke route-tekens bekend.

Tijdens onze bezoeken aan de Zonneberg kwam er opeens ook de spontane ingeving

66

AFBEELDING 66: transportroutes in de Zonneberg. De Bloemenweg is dik gedrukt.

34

om niet met de moderne LED-lampen rond te lopen, maar om de PC's met de verlichting van destijds te bekijken. Omdat er geen flambouwen (fakkels) zijn toegestaan, gebruikten we een

carbidlamp. En wat blijkt er: de PC's (die met rood krijt zijn geschreven) zijn dan nog maar amper zichtbaar in dat gele licht. Mogelijk dat de PC's dus alleen als geheugensteuntje dienden en de schrijver zelf al een redelijke bekendheid had met de weg. Waarom er voornamelijk met rood krijt is gewerkt i.p.v. met het beter zichtbare zwart krijt (alleen pompkamer III gebied) is onbekend. Op één locatie in de Zonneberg wijkt de PC route overigens af van de delta-route (afb. 69): de PC's gaan hier westelijk om de pilaar heen in plaats van de oudere oostelijke route. Ook realiseerden we hier de betekenis van enkele PC's: deze dienen om de bezoeker terug in de juiste richting te sturen, wanneer deze een verkeerde afslag dreigt te nemen. Dit verklaart ook waarom er enkele PC's in doodlopende gangen staan: hun pijl waarschuwde je om te keren, of weer op het juiste spoor naar de uitgang te leiden.

6.1 Wie schreef de PC's op de wanden?

We hebben in hoofdstukken 5.3 en 5.5 gezien dat er geen bewijs is dat P.C. een afkorting is van twee Nederlandse of Franse woorden. Er is dan ook nog een andere, wellicht logischere mogelijkheid: namelijk dat het hier de afkorting van een naam betreft. In de eerste helft van de 19^e eeuw er kwamen diverse achternamen voor op Sint-Pieter en Kanne met als beginletter 'C':

AFBEELDING 67 en 68: over 1776 en 1826

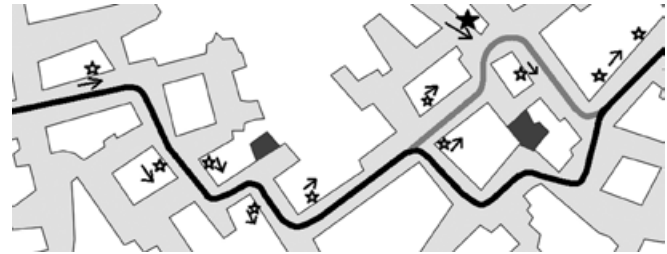
► **AFBEELDING 69:** de donkere delen zijn in de 19^e eeuw met de stootbeitel aangelegd of uitge- diept. De donkere ster geeft een 'corrigeer-PC' aan, om te voorkomen dat er per ongeluk naar links wordt afgeslagen.

Castermans, Ceulen, Claessens, Closset, Coenegracht, Coenen, Colson, Crets en Coolen (al werd die laatste meestal gespeld als Koolen of andere varianten). Hiervan kunnen we enkele namen al doorstrepen: deze hadden geen aantoonbare eigendommen op- en in de Sint-Pietersberg of een andere relatie met mergelwinning.

We zagen op afbeelding 12 al een M. Crets: dit is vermoedelijk Mathias Crets, onderwijzer (1788 - 1851). Deze had een broer, Petrus Martinus, welke theoretisch voor P.C. zou kunnen staan. Echter deze had 'octroomedewerker' als beroep en verder geen aantoonbare relatie met de berg. Overigens hadden ze nog een andere broer, Arnoldus, wiens kleinzoon Edmond later eigenaar werd van delen van de Sint-Pietersberg door zijn huwelijk met Maria Straetmans. De vader van Maria, Gilles Philippe Gregoire, was de eigenaar en ontginner van de Sint-Pietersgroef III te Slavante (de Mingel).

In de Sint-Pietersberg staan- en stonden ook meerdere opschriften van de familie Coenegracht(s), echter zover bekend maar eentje met de voorletter 'P'. Dit betreft vermoedelijk Petrus Christiaan (1777-1854), maar ook hier is geen aantoonbare relatie gevonden met mergelwinning of eigendom. Hij kan wel gezien worden als een bergloper, maar zijn handschrift is duidelijk anders dan de PC's.

Hij was overigens geen afstammeling van Christiaan Coenegracht, de oud-burgemeester van Maastricht, maar van een oudere zijtak. De in 5.1 genoemde Jan Theodoor, die grote delen van de Sint-Pietersberg bezat, was de kleinzoon van deze oud-burgemeester.

Wel was Petrus Coenegracht de opa van een andere burgemeester van Maastricht: Petrus Christianus Hubertus Bauduin (1836-1910).

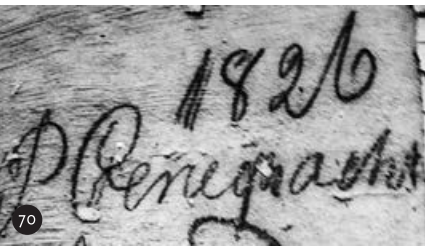
In hoofdstuk 2.4 hebben we al gezien dat er in ieder geval bij 2 PC's de naam Ceulen voorkomt. Hierbij moet wel worden aangetekend dat op afbeelding 27 de letters van PC zowel dikker zijn geschreven, alsook met een donkerder kleur rood krijt, dan de eronder geschreven Jo. Ceulen. De mogelijkheid bestaat dat deze er later is bijgeschreven. Het geheel beschouwend lijkt er in ieder geval nergens een beletsel te zijn dat de PC's door Pierre Ceulen geschreven kunnen zijn. Toch is het niet gezegd dat de PC's door maar één enkele persoon zijn aangebracht.

In hoofdstuk 2.2 is al vermeld dat sommige van de PC's een andere schrijfwijze lijken te hebben. Maar het is in twee gevallen zelfs zo dat er letterlijk bij staat dat ze door ene I:H zijn geschreven. Volgens Jan Dielis betreft dit Joannes Henken.

Mogelijk was hij afkomstig uit Vroenhoven⁸⁷ en zodoende bevriend met Paulus of Pierre Ceulen.

Er zijn diverse⁸⁸ gedateerde I:H opschriften, zoals 1788, 1823 en 1877, al zou die laatste dan van een mogelijke zoon moeten zijn.

Ceulen heeft in de berg soms ook boerenknechten te werk gesteld. Zo is er een opschrift: "*Jan Willems, geboren te ulustaat, woonachtig*

AFBEELDING 70: 1826, P. Coenegracht, in Caestert

AFBEELDING 71: PC # 536 (Noord)

AFBEELDING 72: PC # 474 (Noord)

Sintpieter. Meessterwerk man bij meheer Ceulen in het jaar 1854”⁸⁹.

Ook is er een inkrassing uit 1888 met de tekst:

“Andreas Keulen van Lutterade, woonagtig bij Mijnheer Ceulen”⁹⁰.

En een ander opschrift luidt: “Leo Haeren, 2d paardeknecht, In diens bij den Heer J. Ceulen, Burgemeester t. St. Pieter. 1889”⁹¹.

En dan is er ook nog de kwestie Koolen. Tijdens de bezoeken aan de Zonneberg viel op een gegeven moment op dat er naast of nabij de PC's wel erg vaak de naam Koolen opdook (met diverse spellingen), voornamelijk bij de onder hoofdstuk 2.3 besproken uitdiepingen.

Op afbeelding 21 zien we Koolen

(pijl omhoog) naast een PC staan.

Het lijkt het dus zeer aannemelijk dat Koolen betrokken was bij de werkzaamheden in berg (de nieuwe delen en uitdiepingen).

Het gaat overigens niet om één persoon, maar om drie: Joseph, Henri en

Willem, allen uit Kanne. Waarschijnlijk is er hier sprake van zowel vader als zoon en een broer, en vormden zij een “bikkel”⁹².

We zagen eerder op afbeelding 3 al in plaats van PC een HC staan: vermoedelijk was dit een grapje of imitatie van Henri Koolen, die er ook boven en naast staat vermeld, met de jaartallen 1861 en 1868.

Een van de Koolens, die in 1913 al vijftig jaar blokbreker / gids was, liet in de krant optekenen dat hij met “den ouden burgemeester” een lijk uit de Sint-Pietersberg zou hebben gehaald⁹³.

Dit zou vlak bij een ingang zijn geweest, toen 14-15 jaar geleden, dus in 1898 of 1899 onder Johannes Ceulen.

Met bovenstaande uitspraak zijn er echter twee problemen.

Zo is er binnen de familie Ceulen geen anekdote bekend dat er een lijk uit de berg is gehaald door hun voorvader Johannes Ceulen.

Maar bezwaarlijker is dat er van de vondst van dat lijk geen documentatie beschikbaar is. In twee eerdere SOK-publicaties over dit specifieke onderwerp is er dan ook geen vermelding van⁹⁴.

De schrijver van het krantenartikel geeft echter ook aan dat Koolen soms “achter zijn biertje zit en dan zeer dramatisch vertelt”.

Waar we ook nog aandacht aan moeten besteden zijn de twee handtekeningen, die we eerder bij afbeelding 44 en 60 zagen.

Diegene onder de PC met bijschrift ‘vastpunt’ (Noordelijk stelsel) lijkt namelijk sterk op de handtekening die door Pierre Ceulen zelf in de Zonneberg op de wand is geschreven.

We beschikken ook nog over enkele andere handtekeningen van Pierre Ceulen uit aktes van de burgerlijke stand.

Hoewel hieruit blijkt dat de handtekening niet uniform is, moeten we wel realiseren dat deze over een periode van 30 tot 35 jaar zijn gezet.

AFBEELDING 73: driemaal Koolen

AFBEELDING 74: portret Henri Koolen, 1869

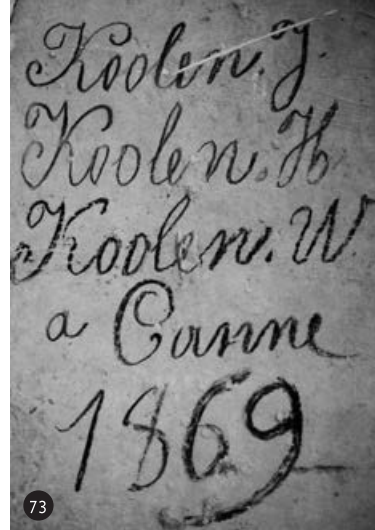
Ook is het nog maar de vraag of we dit wel als een handtekening (of zelfs een paraaf) mogen classificeren. Volgens de handschriftdeskundige Wil Fagel gebruikte men in de 19e eeuw en eerder wel vaker gestileerde krul/lijnenpatronen ter decoratie ⁹⁵.

Dhr. Fagel verzorgde ook een rapportage ³ met een vergelijking tussen de handtekening in de berg en die welke op papier staan.
We geven hieronder de hoofdlijnen van zijn analyse weer.

Het patroon lijkt in één ononderbroken beweging geschreven, beginnend bij punt 1, kent dan vier fases en eindigt bij punt 2 (gezien de dun uitlopende lijn).

Er bestaat een opmerkelijke overeenkomst in het verloop van de schrijfbeweging binnen de twee signaturen (a t/m d).

Die op de groevewand is wel meer uitgerekt in het verticale vlak, maar dat kan door de specifieke omstandigheden komen, zoals een onregelmatig

37

oppervlak, maar ook doordat deze staand is geschreven in plaats van zittend, zoals op de papieren versie.

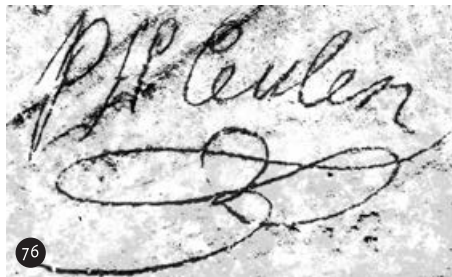
Zijn eindoordeel geven we hieronder integraal weer:

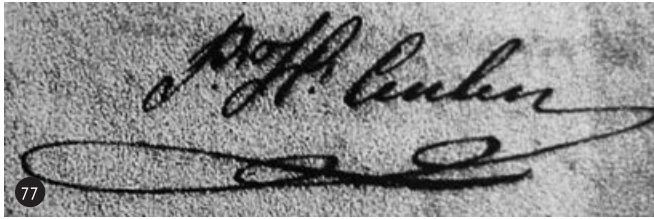
“Deze overeenkomsten zijn niet aan het toeval toe te schrijven.

Het zou dus heel goed kunnen dat het patroon op de groevewand is geplaatst door P.H. Ceulen. Theoretisch is het ook mogelijk dat iemand anders de signatuur van Ceulen heeft nagebootst. Afgezien van hoe plausibel het is dat iemand dat in dit geval überhaupt zou doen, lijkt mij het patroon

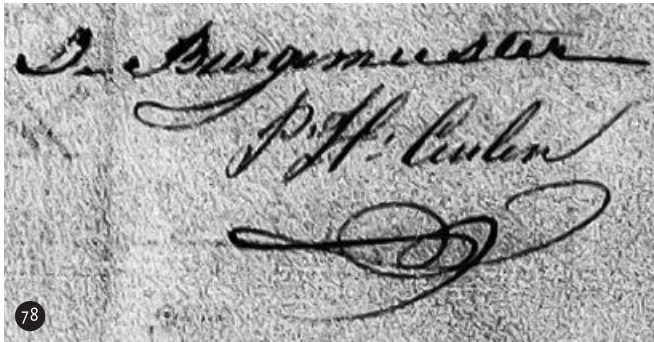
AFBEELDING 75: detail van bij 'vastpunt'

AFBEELDING 76: detail afbeelding 60

AFBEELDING 77: detail van een overlijdensakte (21 november 1837)

AFBEELDING 78: detail van een geboorteakte (23 januari 1838)

AFBEELDING 79: detail uit een verder onbekende akte (datum onbekend)

op de groevewand dermate vlot geproduceerd voor een toch wel vrij ingewikkeld patroon, dat ik dit scenario niet erg waarschijnlijk acht. Of het opschrift “vast punt” door dezelfde persoon is geschreven de “PC” kan ik niet beoordelen. Daarvoor zijn er te weinig letters vergelijkbaar. De vorm van de letter p in “vast punt” past wel bij die van de letters P in de diverse opschriften “PC”. Maar dat is niet voldoende.”

Bij de vergelijking tussen afbeeldingen 76 en 78 was er eveneens: “een niet aan het toeval toe te schrijven overeenkomst tussen de twee patronen te zien, zij het van minder goede kwaliteit dan bij het krabbeltje onder “vast punt” het geval was.”

7.0 Conclusies

Het 1e onderzoeksdoel is in ieder geval behaald: een zo volledig mogelijke registratie van de PC opschriften.

Het 2^e doel was om na te gaan wanneer de PC's op de wanden zijn geschreven. Hoewel er geen schriftelijke bronnen zijn teruggevonden in archiefstukken, lijken de gerelateerde en naburige opschriften plus de ontginningsgeschiedenis in de berg te wijzen op de periode tussen 1837 en 1877.

Het 3^e doel was om een betekenis te vinden van het systeem achter de PC's: dit is voornamelijk het meest lastige deel.

Van de verschillende scenario's leek aanvankelijk een relatie met landmetingen veelbelovend, maar bij gebrek aan bewijs moeten we deze vooralsnog toch verwerpen. Ook een relatie met mergelwinning is niet teruggevonden: de PC's stonden ook in gebieden waar de winning al honderden jaren eerder was voltooid.

Het zou in theorie nog een soort van monogram of berglopersteken kunnen zijn, echter dat verklaart dan niet waarom er een pijl bij staat die soms naar links, soms naar rechts kan wijzen. Dit laatste gegeven lijkt dus meer te wijzen op een richtingswijzer.

Een systeem om de berg te leren kennen lijkt onwaarschijnlijk: de PC's zijn over een vrij ruime periode geplaatst en de weg in de berg leren kennen kost geen 40 jaar. De mogelijkheid bestaat dat het iets met het smokkelen te maken had, maar dan uiteraard niet door de burgemeester zelf: deze kon zich in zijn functie immers geen schandalen veroorloven. Een voorzichtige verklaring is dat het dan een systeem is om familie, douaniers of werklieden richting de uitgang van de berg te loodsen: het kan gaan om een noodroute ⁹⁶.

Het 4^e doel was om te achterhalen wie de PC's op de wanden heeft geschreven. In hoofdstuk 2.4 is in ieder geval twee maal een verband tussen Ceulen en 'PC' aangetroffen.

De uiterste ondergrens van de PC's te plaatsen op 1837 (afb. 16). De bovengrens kunnen we plaatsen op 1875 (afb. 20), of kort voor 1878, het jaar waarin er naast een PC een ander opschrift op het bovenste gangniveau is gezet. Laat dit nu ook net de periode zijn waarin Pierre Ceulen in leven was, en tevens burgemeester.

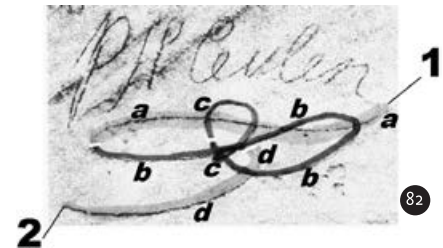
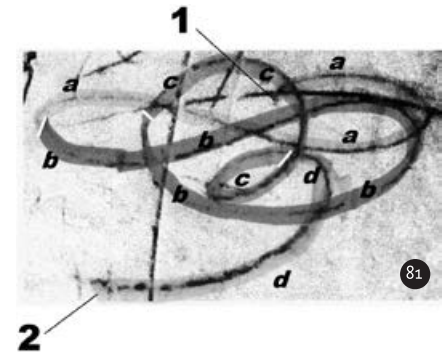
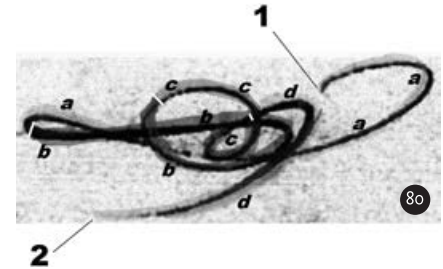
We weten ook dat Pierre goed de weg wist door de gehele berg, gezien zijn 4 uur-durende rondleiding met inspecteur Büttgenbach.

Helaas is het ook zo dat er diverse oude archiefstukken van de familie Ceulen verloren zijn gegaan tijdens renovatiewerken begin jaren '60. Een definitief antwoord op de onderzoeksvragen zal daarom wellicht nooit

AFBEELDING 80: de handtekening van afb. 78 (1838)

AFBEELDING 81: de handtekening van afb. 75 ('vastpunt')

AFBEELDING 82: analyse van afbeelding 76 (tableau afbeelding 60)

83

AFBEELDING 83: Valère en George Ceulen bij het portret van hun betovergrootvader

gevonden kunnen worden, maar het is wel nog mogelijk dat er zich in de archieven nog stukken bevinden die we niet hebben geraadpleegd, omdat tijdens de onderzoeksperiode het Regionaal Historisch Centrum (RHCL) gesloten was in verband met de COVID uitbraak.

Onze eindconclusie is voornamelijk dat het hoe-en-waarom van de PC's lastig is te achterhalen, maar dat de PC's wel degelijk zijn aangebracht door Pierre Ceulen, gedurende een kleine 40 jaar. Enkele PC's zijn ook door derden aangebracht ("M", "H.C" en "I.H").

Er zijn geen aanwijzingen dat de PC's ook na zijn dood nog door anderen zijn voortgezet, behalve dat er onder twee PC's ook de naam van Johannes Ceulen staat (afbeeldingen 26 en 27). Een daarvan is waarschijnlijk pas later toegevoegd, aangezien deze met een donkerder kleur krijt is geschreven.

84

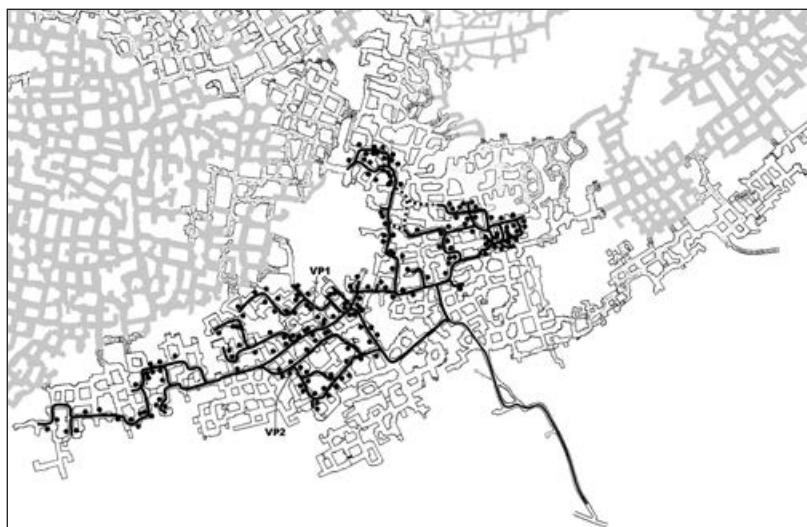
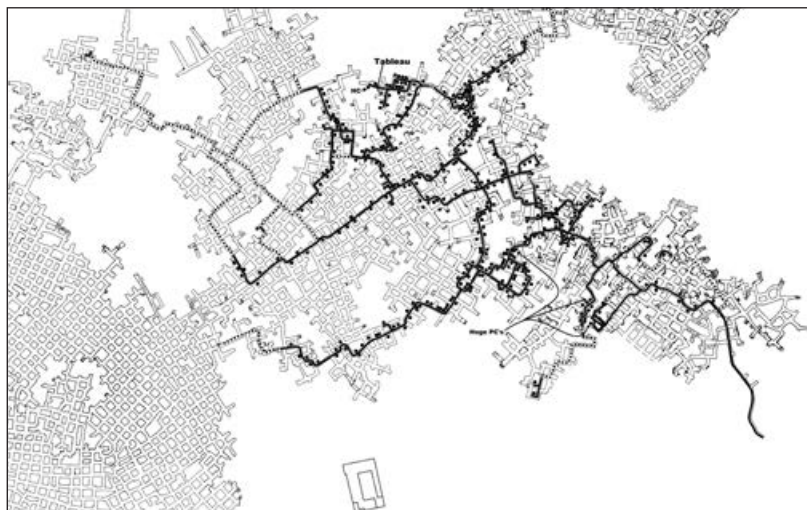
AFBEELDING 84: Overzicht van PC's in de Wilde Berg rond 1850.

► **AFBEELDING 85:** *Overzicht van PC's in de Zonneberg en de Mingel. Van het grote Slavante zijn er helaas geen gegevens. De plattegrond is een hybride van de jaren rond 1850-1875.*

Dankwoord

We willen Harm Hovens en Tim Koumans van Natuurmonumenten bedanken voor het toekennen van een onderzoeksvergunning. Dank aan Pie Ronda voor de toegang tot zijn champignonkwekerij. Ook zijn we dhr. Wil Fagel zeer erkentelijk voor zijn rapportage over de handtekeningen, welke van doorslaggevende betekenis bleek. Tenslotte nog dank aan allen die hebben meegedacht tijdens de brainstormsessies: Kevin Amendt, John Caris, John Hageman, Susanne Hanssen, René Hamers, Peter Jennekens, Gerard Majoor, Joep Orbons en Martha van de Ven. De foto's in dit artikel zijn van Valère Ceulen en Patrick Semmeling, tenzij anders aangegeven of onbekend.

► **AFBEELDING 86:** *Overzicht van PC's in het Noordelijk Gangenstelsel rond 1850.*

Noten

- 1 Wim Kneepkens (2016), SOK-Mededelingen 64
- 2 Jan Dielis, rapport Sint-Pietersbergonderzoek, 1956, p. 33
- 3 Wil Fagel, rapportage 10 januari 2022, www.wffo.nl
- 4 Zie als voorbeeld ook: Kevin Amendt, *Recognition of different Quarrying Techniques at the Zonneberg*, IES-yearbook 2009, p. 35
- 5 Zijn kleinzoon Adam was overigens ook een voorouder van Toon Hermans, de bekende cabaretier.
- 6 <https://heemkundebeek.nl/leenhof-valkenburg/>
- 7 John Caris (2012), SOK-Mededelingen 57. Everaerts wordt in de vermelde stukken gespeld als Everits.
- 8 Archief van de parochie Sint Pieter, RHCL: 21.227A.110a
- 9 Peter Jennekens & Rob Habets (2013), SOK-Mededelingen 59, p. 31
- 10 Vermoedelijk was hij dit niet zomaar geworden: Zijn vader Petrus maakte in 1789 deel uit van de Patriotten, die tegen de stadhouder van Oranje waren en een voorstander van de ideeën uit de Franse Revolutie. De benoeming van Paulus in 1795 kan dus een beloning zijn geweest.
- 11 Piet van Kempen, *De calépin van oud Sint-Pieter* #3, 1990, p. 21
- 12 De Limburger Courier, 24-5-1895
- 13 Zie het artikel van Hans Ogg in *Sint-Pieter vroeger en nu*, najaar 2019
- 14 Collectie Ir. D.C. van Schaik, RHCL, inventarisnummer 12
- 15 Zie het artikel van Hans Ogg in *Sint-Pieter vroeger en nu*, najaar 2018
- 16 Lisa van Diem, *De gebeurtenissen in en rondom de Sint Pietersberg te Maastricht tussen 1940 en 1944*, Bachelorscriptie, 2010, p. 18-20
- 17 Sara Everaerts, *Zien in het donker*, Bachelorscriptie, 2010, p. 43
- 18 Ingrid Evers & Wil Lem (2022), *Maastricht Gefotografeerd 1855-1910*
- 19 John Caris (2020), SOK-Mededelingen 75
- 20 www.breurhenket.com/C/vakc.htm
- 21 rkd.nl, tegenwoordig het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis
- 22 Ed de Grood, Natuurhistorisch Maandblad, feb. 1982

- 23 Bredase Courant, 5-1-1906
- 24 De Limburger koerier van 24-12-1942. De boot van Bonhomme was al actief sinds 1840, wat op zich dus een kweek door Pierre Ceulen mogelijk maakt, echter er zijn geen oudere bronnen zijn die dit bevestigen. Het zou ook kunnen gaan om een broer van Léon: Petrus Franciscus Adrianus.
- 25 Volgens de Staatscourant van 14-6-1815 werden de vestingwerken en forten (dus ook Sint-Pieter) bezichtigd. Zie ook: Cornelis Eliza van Koetsveld, *Een voetreis*, p. 15-16, 1928 (verslag over een bezoek van 100 jaar eerder).
- 26 Zie ook het artikel van François Creemers (1989), SOK-Mededelingen 14
- 27 D.C. van Schaik, *De Sint Pietersberg* (herziende editie 1983), p. 388
- 28 J.J.F. Wap, *Gedenboek der inhuldiging en feesttogten van Zijne Majesteit Willem II* (1842)
- 29 Knipsel uit 1988, aangetroffen op www.breurhenket.com/C/vakc.htm
- 30 Algemeen Handelsblad, 13-6-1855
- 31 L. Caumartin, *Entre Liège et Maestricht* (1862)
- 32 Twentsche Courant, 1-10-1873
- 33 John Knubben, *Een instorting met gevolgen* (SOK-Mededelingen 23, 1995)
- 34 De Katholieke Illustratie 39 (1871)
- 35 www.koninklijkeverzamelingen.nl, objectnummers MU-1125, MU-1126. Zie ook noot 12 en 19 over het bezoek.
- 36 Gemeentearchief Maastricht, GAM 3257, RHCL
- 37 In de carrière de Poswick achter chateau Neerkanne op de Eurotop.
- 38 De Limburger, 29-6-1995. Het krijtje zelf is overigens nog in het bezit van de familie Ceulen. Van het gestolen doosje is een replica gemaakt. Zie voor het krijtje ook nog: *De Maasgouw*, 2022-2, pag. 54-55.
- 39 Het kabinet zelf, van kristal en zilver, is nog aanwezig in het koninklijk huisarchief (al staat dit niet op hun website). Het is echter helemaal leeg. Alle fossielen zijn ooit geschonken aan wat tegenwoordig Naturalis is. Bronnen: mededelingen per email van John Jagt en Eric Wetzels, zie verder ook nog: *Gedenboek Veertig jaar Stichting Historische Reeks Maastricht*, pag. 157 en Gemeentearchief Maastricht, GAM 3197 en 3198 (RHCL).
- 40 www.koninklijkeverzamelingen.nl, objectnummer PF-1903-07-16. Zie ook noot 12 en 19 over het bezoek.

- 41 De persoon met baard op die foto is overigens niet Johannes Ceulen, maar adjudant van de koningin Jan Elias Nicolaas Sirtema van Grovestins.
- 42 Nieuwe Venlosche courant, 21-4-1914
- 43 De Maasbode 22-6-1920, Limburger koerier 8-7-1925
- 44 Het Vaderland 21-10-1925, De Nederlander 21-10-1925
- 45 Hans Ogg, *Sint-Pietersgroef 1: een verkenning*, SOK-Mededelingen 76 (2021), p. 47
- 46 <https://mgw.meertens.knaw.nl/plaats/653>
- 47 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Mud_\(volume\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Mud_(volume))
- 48 Jan Luiten van Zanden & Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914: Staat, instituties en economische ontwikkeling* (2000)
- 49 Een gemiddelde blokbreker kon dagelijks 1m³ aan blokken produceren, aldus Jan Spee in zijn themaboeken 'Tellingen' en 'Scharmerberg'. Dit kan op jaarbasis dus nooit meer dan 365 m³ per persoon zijn. Deze gegevens zijn gebaseerd op berekeningen van maatblokken, alsook interviews met de laatste blokbrekers (regio's van Kanne en Sibbe). Het is tevens uit stukken bekend dat in 1910 twee werklieden 1600 m³ aan losse mergel produceerden, dus 800 m³ per persoon.
- 50 De hoogte is gebaseerd op 3 etages van 2 meter, de breedte op wat Jan Spee vermeldt in zijn indexboek D13. Dit geeft dus 200 / (1 * 6 * 3,6).
- Overigens is er over 1905 bekend dat men 208 dagen in de mergelgroeven werkte, dit is dus bijna gelijk: 200 m³ zijn te doen in ca. 200 dagen. Men werkte dan waarschijnlijk van ongeveer medio september tot medio april.
- 51 Voor de wet waren vrouwen nog tot 1956 'handelingsonbekwaam'.
- 52 SODM schrijft op 27 okt 1911 aan Léon Ceulen dat men weer kwam opmeten en hij moest zorgen dat kettingtrekkers e.d. aanwezig waren.
- 53 In een schrijven aan SODM over 1908 laat Léon Ceulen (die reeds werkzaam was voor zijn vader) weten dat er geen blokken waren gewonnen, alleen losse mergel. Zie ook afbeelding 52.
- 54 Zie SOK-Mededelingen 50 (John Caris) en 76 (Hans Ogg). Het artikel van Hans Ogg is ook als lezing te vinden op het SOK-Youtube kanaal.
- 55 Patrick Semmeling, *De oude Maarendalgroeve*, in 'Sint-Pieter Vroeger En Nu', najaar 2021
- 56 John Hageman & Peter Jennekens (2008), SOK-Mededelingen 48, p. 8
- 57 <https://www.demijnen.nl/node/19947> (2011)
- 58 B.A.M. Janssen, *Wie heeft de leiding* (2010, proefschrift): daarin hoofdstuk 2.2.3, *Beperking van het gebruik*.
- 59 Dit is het 'Superficies solo cedit' principe uit het Romeinse recht.
- 60 Uitspraak in het 'Kelder-arrest' van de Hoge Raad (NJ 1913, 682). Zie ook noot 57, daarin 2.3.2. Het gebruik van horizontale natrekking in Nederland is overigens onder juristen hevig bediscussieerd. Zie bijvoorbeeld: K. Swinnen, *Horizontale natrekking bij ondergrondse gangen* (2020). Tevens uit noot 57 hoofdstukken 2.1.2.4 t/m 2.4 en ook nog F.H. Neijtszen, *Nota met betrekking tot de ontginning van mergelgroeven*, mei 1944 (Nationaal Archief, 2.16.26.02, dossier 45, pag. 2-8).
- 61 Zie: Kim Hoofs, *Doorbreking van de natrekking in rechtsvergelijkend perspectief* (2013, proefschrift), daar in de onder voetnoot 438 vermelde bronnen. Zie tevens artikel 160 in: Staatsblad 2002-604.
- 62 www.rechtspraak.nl (ECLI:NL:RBLIM:2018:1142).
- 63 Zie hiervoor *Overwegingen 2.1* onder ECLI:NL:RBROT:2015:1700 en Tweede Kamerstuk 26219 nr. 3 (1998). Verder ook het Termuntenarrest (ECLI:NL:PHR:1982:AC7770) en het Groevenreglement 1947 (artikelen 8.3 en ook 3.3). Tevens zijn er grote verschillen in opstal- en efrecht tussen het oude en vernieuwde Burgerlijk Wetboek (1992).
- 64 Sofie Bouly, *De verhouding tussen de opstallen en de grond*, 2014 (Proefschrift), p. 158-159. Partijen kunnen overigens wel contractueel anders overeenkomen en afstand doen van de natrekking.
- 65 Deze zijn vroeger door John Caris al eens geïnventariseerd.
- 66 PC #195, vlak bij de E-muur in Zonneberg. Voor 'ouvrage Duchateau' zie: Jan Spee, JS-01677, E11-60. Ook hier treffen we weer Koolen aan (zie 6.1).
- 67 Patrick Semmeling, *over landmeterskettingen*, SOK-Info 189
- 68 Deze zijn bij wegwerkzaamheden tevoorschijn gekomen en vervolgens aan Stichting Oud Sint-Pieter geschonken. Tegenwoordig rusten ze op het kerkhof. Zie ook: *Sint-Pieter vroeger en nu*, najaar 2020
- 69 Fotocollectie GAM 23784, RHCL, 1892
- 70 Fotocollectie Jan Spee, RHCL, JS-00738
- 71 Jan Spee, Indexboek Noordelijk gangenstelsel, vak G4-66 (RHCL)
- 72 Jan Dielis, rapport Sint-Pietersbergonderzoek, 1956, p. 61

- 73 <https://mestreechtersterke.nl/pag-molen-neustadmolen-boven.htm> , <https://www.molendatabase.org/molendb.php?step=details&nummer=927>
- 74 Notitie met potlood in het bevolkingsregister Maastricht 1850-1860, archief 20.096A, inventarisnummer 23, RHCL
- 75 Behalve de PC's o.a. ook de Olmansroute en de zogenaamde "T-route". Omdat er relatief weinig PC's staan, kan het zijn dat men ook op de andere routetekens vertrouwde. Deze volgden dezelfde hoofdroute, behalve bij de Brouwketel. Waar de route een 90-graden knik maakt, is een grote afschuiving geweest: mogelijk stond hier ooit ook een PC. Tegenwoordig wordt dit punt gemarkeerd door een tekening van een blote dame.
- 76 Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap, 2e serie, deel 20, 1903
- 77 Zie bijvoorbeeld de plattegrond op pagina 42 in: *Caestert, de genese van het gangenstelsel* (div. auteurs, 1999)
- 78 D.C. van Schaik in het NHGL maandblad van april 1942, pag. 36
- 79 Jozef Van Heukelom, *Toponymie van Kanne* (1937)
- 80 Ed de Grood gaf in een email (zie noot 8o) aan dat dit begin 1972 was, echter het Limburgs dagblad van 14-7-1969 deed al vermelding van de aanleg van deze weg, en dat deze zelfs voor instortingen zorgde.
- 81 Mededelingen van Ed de Grood per email, 4-12-2016 en 4-5-2022
- 82 Zie bijvoorbeeld: De Limburger van 15-7-1983
- 83 <https://aldecarte-maastricht.nl/smokkel-in-de-negentiende-eeuw/>
- 84 Kevin Amendt (2009), SOK-Mededelingen 51
- 85 De ingang van Caestert staat in 1747 aangeduid op plattegrond van de Franse ingenieur-cartograaf Claude-Felix Masse. Bory de St.-Vincent noemt hem echter niet in zijn publicaties (1819/1821) en staat ook niet op zijn plattegrond. In 1851 is te vinden in G.M Poell, *Beschrijving van het hertogdom Limburg*, op pagina 68: "de toegang is den bezoeker langen tijd onttrokken geweest, doch voor weinige jaren, heeft de eigenaar van het kasteel Caster, een man, die door de ligging van zijn landgoed veel verfraaijing heeft aangebragt, deze toegangen doen openen". Het is niet helemaal zeker of dit op de ingangen van Caestert slaat, aangezien ook de ingangen van de Ternaaiensstelsels zijn vrijgemaakt van aarde. Dat gebeurde daar echter "recent" voor Bory's bezoek, dus minstens 35 jaar eerder dan de vermelding van "weinig jaren" door Poell. Het blijft dus onduidelijk of Poell slechts Bory kopieert, of een nieuwer feit beschrijft. Bory vermeldt in ieder geval wel nog dat tussen Lichtenberg en Ternaaien alle ingangen zijn "overwoekerd door dicht kreupelhout". Bij de hoofdingang van Caestert is er echter een pilaar versterkt met mergelblokken, met een opschrift van 1830 of 1839, mogelijk zelfs 1811 (zie het Caestertboek van 2010, pag. 89).
- 86 Deze zijn te vinden op plattegronden van Ferdinand Tripels (ongedateerd, vermoedelijk 1944) en Harry Koene (1947). Beiden zijn duidelijk kopieën van de eerste schetskaart van D.C. van Schaik (1939-1940), echter die vermeldt nog geen alfa- of betaweg. De kaart van Tripels is de eerste die deze vermeldt, ook verandert hij enkele stukken en voegt nog letters toe.
- 87 Een Joannes Philippus Henken (ook gespeld als Hincken of Heyncke) werd rond 1760 geboren en kreeg in 1783 een dochter in Vroenhoven. Henken kan een verbastering van Henket zijn, aldus breurhenket.com/henket.html
- 88 Hij moet goed bekend zijn geweest in de berg, aangezien de I:H's in alle stelsels zijn terug te vinden (vermeldingen bij Dielis/Spee). Zelf vond ik ook nog I:H 1877 op de wand van een ingestort deel vlak bij Groeve Fey.
- 89 Jan Spee, JS-00792 (vaknummer G04-24)
- 90 Jan Spee, JS-00661 (vaknummer F04-64)
- 91 Jan Spee, JS-00749 (vaknummer G03-40)
- 92 Wegens de beperkte ruimte in de gangen kon er niet met 10 man tegelijk gewerkt worden. Meestal waren er 1 of 2 personen bezig, soms een derde, welke een zogenaamd 'bikkell' vormden. Dit woord is afkomstig van 'picken', een gat maken. In het Oud-Duits betekende 'pickel' ook een scherpe punt. Vergelijk tevens met het Engelse woodpecker (specht), een vogel die gaten maakt. Het Oud-Engelse 'Bicca' betekent: houweel of hakbijl. Zelfs in de tegenwoordige spreektaal staat 'bikkelen' nog voor een zware inspanning leveren. Een 'bikkell' is dan ook een doorzetter.
- 93 Marie Joseph Brusse, *Uit het Kamp van Sint Pieter*, in de Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) van 29 juni 1913
- 94 Peter Jennekens (2011), SOK-Mededelingen 54 en Wilfred Schoenmakers (2009), SOK-Mededelingen 51
- 95 Zo staat er in de Gemeentegrot een bijna vergelijkbare 'krul', gezet door marechaussee-beambte Klaas Talens (1864-1938).
- 96 Zie ook de voetnoot op p. 376 in: W.H. Warnsinck, *De Pietersberg bij Maastricht* (1825): de arbeiders waren "geheel onkundig van de wegen", en een opzichter begeleidde hen van/naar "de uitgravingen".

COLOFON

SAMENSTELLING EN REDACTIE

Ton Breuls
Joep Orbons

BASISONTWERP

Jos Bruystens, grafisch ontwerper, Maastricht

LAY-OUT & OPMAAK

Van de Manakker, grafische communicatie, Maastricht

DRUK

Grafgroep Zuid, Beek

REDACTIEADRES

Bovenstraat 28
3770 Kanne/Riemst
België
Tel.: (0032) - (0)12 45 40 59
E-mail: tbreuls@telenet.be

Er wordt naar gestreefd SOK Mededelingen minimaal 2x per jaar uit te geven.

Prijs van deze uitgave:

VOOR ABONNEES

€ 8,50 inclusief verzendkosten
door overmaking via bijgevoegde betalingsbrief
op rekeningnummer
IBAN NL71 INGB 0002 2055 89
BIC INGBNL2A
t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Kapellerpoort 1, 6041 HZ Roermond

LOSSE VERKOOP

€ 8,50 tegen contante betaling op het redactieadres.
De SOK Mededelingen zijn te bestellen door € 12,35 (inclusief verzendkosten)
over te maken op ING-rekening BIC: INGBNL2A en IBAN: NL31INGB0000429851
ten name van het Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Roermond
(publicaties@nhgl.nl).
Vermeld bij omschrijving de gewenste publicatie en daarnaast uw adres,
postcode en woonplaats.

Copyright auteursrechten voorbehouden, overname slechts
toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1382-2608

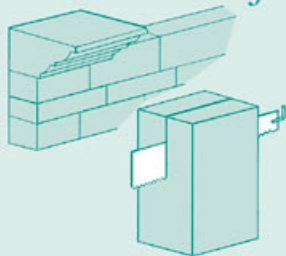

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg en de gemeente Riemst

Wij zoeken collega's

- Zowel ondergronds als bovengronds
- Werkzaam als algemeen medewerker bouw, restauratie en mergelwinning

Mergelbouwsteen Kleijnen

Bergstraat 31
6301 AB Sibbe
Valkenburg a.d. Geul
Telefoon 043-6014460
www.mergel.nl